

DIECEZJA PRZEMYSKA POD RZĄDAMI BPA FRANCISZKA BARDY W LATACH 1944-1964

Po zakończeniu II wojny światowej, podobnie jak w całej Polsce tak też w diecezji przemyskiej Kościół musiał zmierzyć się z zupełnie nową rzeczywistością. Na jej obszarze sytuacja była jeszcze trudniejsza, gdyż po pierwsze została ona przedzielona kordonem granicznym, a po drugie w znacznej jej części toczyły się jeszcze krwawe walki, związane z działalnością Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA).

Na skutek umowy podpisanej 16 VIII 1945 r. przez Edwarda Osóbkę – Morawskiego i Wiaczesława Mołotowa o polsko – radzieckiej granicy państwowej ustalono, że na obszarze diecezji przemyskiej będzie ona przebiegała następująco: „od punktu położonego około 0,6 kilometra na południowy zachód od źródła rzeki San, na północny wschód w kierunku rzeki San i dalej z biegiem rzeki San, środkiem jej nurtu do punktu położonego na południe od miejscowości Solina, dalej na wschód od Przemyśla, na zachód od Rawy Ruskiej do rzeki Sołokija ...”¹. Po ustaleniu nowej granicy diecezja przemyska utraciła 75 parafii². Spośród nich już w 1948 r. powróciła do macierzy Medyka³. Z kolei w 1951 r. diecezja odzyskała 4 parafie z dekanatu leskiego: Jasień, Lutowiska, Łobozew i Polana⁴. Było to związane z umową wymuszoną przez Sowieców, w wyniku której do ZSRR włączono część powiatu hrubieszowskiego (zasobnego w pokłady węgla kamiennego), a w zamian za to Polska otrzymała tereny w okolicach Ustrzyk Dolnych, Lutowisk i Czarnej. Łączyło się to również z wymianą ludności⁵. Ogółem w związku z zawirowaniami wojennymi diecezja utraciła 1/3 swojego terytorium, na którym znajdowało się 70 parafii z liczbą 197 000 wiernych, wśród których pracowało 130 księży diecezjalnych i 52 zakonnych⁶. Na

¹ P. EBERHARDT, *Polska granica wschodnia 1939 – 1945*, Warszawa 1993, s. 203.

² M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, Lublin 2012 [mps w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej B KUL)], s. 91.

³ Tamże, s. 92.

⁴ J. TARNAWSKI, *Zmiany granic rzymskokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1925 – 1992*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie” (dalej: ZNWSPRz) 40(2001), s. 183.

⁵ Z. K. WÓJCIK, *Zmiana granicy wschodniej Polski Ludowej w 1951 r. (zarys problematyki)*, w: *Bieszczady w Polsce Ludowej 1944-1989*, red. J. IZDEBSKI, K. KACZMARSKI, M. KRZYSZTOFIŃSKI, Rzeszów 2009, s. 125-130.

⁶ H. BORCZ, *Archidiecezja przemyska. Zarys dziejów i organizacji*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 79(2003), s. 50 – 51.

obszarze tym przed wybuchem wojny było 7 klasztorów męskich i 28 domów zgromadzeń żeńskich⁷.

Kolejnym problemem, który w znacznej mierze dotyczył funkcjonowania diecezji przemyskiej była działalność UPA. Na jej obszarze już w 1942 r. zaczęło się sporadyczne mordowanie Polaków przez nacjonalistów ukraińskich. Pod koniec 1943 r. zabójstwa te były częstsze⁸. Wraz ze zbliżaniem się frontu coraz trudniejsza sytuacja była w Bieszczadach, gdzie ze wschodu przybywały oddziały UPA. Okrucieństwo Ukraińców nasiliło się w czasie tzw. „bežołowia” po wycofaniu się Niemców⁹. W drugiej połowie 1944 r. UPA ogłosiła tzw. „Samostijną Ukrainę”, gdzie nie mogli przebywać Polacy. Obejmowała ona obszar południowo – wschodnich Bieszczad. Poza tym Ukraińcy praktycznie sprawowali władzę na terenie powiatów: brzozowskiego, jarosławskiego, sanockiego, leskiego, a także częściowo w powiecie przemyskim i krośnieńskim¹⁰.

Wydawało się, że ta sytuacja zostanie rozwiązana poprzez wysiedlenie z nowych granic Polski ludności ukraińskiej. Dnia 9 IX 1944 r. został podpisany układ między rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR), a Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN) w Lublinie. Umowa ta miała doprowadzić do dobrowolnego wyjazdu ludności ukraińskiej do USRR, a w jej miejsce mieli przybyć Polacy i Żydzi z zachodniej części tej sowieckiej republiki¹¹. Od października 1944 r. do końca sierpnia 1945 r. akcja ta miała charakter dobrowolny, a od września 1945 r. do czerwca 1946 r. – przymusowy¹². W tym czasie spośród mieszkających na obszarze diecezji przemyskiej 310 000 Ukraińców wywieziono około 210 000¹³. Pozostali nadal stanowili zaplecze społeczno – gospodarcze dla band UPA¹⁴. Wobec tego władze komunistyczne w marcu 1947 r. podjęły decyzję o rozpoczęciu operacji „Wisła”, w wyniku której

⁷ *Rocznik diecezji przemyskiej ob. łac. na rok 1938*, Przemyśl 1938, passim.

⁸ *Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na ludności cywilnej w południowo-wschodniej Polsce (1942-1947)*, red. Z. KONIECZNY, Przemyśl 2001, passim.

⁹ W. PIĘTOWSKI, *Stosunki polsko-ukraińskie po wybuchu II wojny światowej. Zarys*, Czarna koło Łańcuta 1988 [mps w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Przemyśle (dalej: AAPrz)], s. 163 – 164.

¹⁰ Tamże, s. 164 – 165.

¹¹ M. GLIWA, *Przesiedlenia ludności ukraińskiej z Bieszczad Zachodnich w latach 1944-1947*, w: *Bieszczady w Polsce Ludowej 1944-1989*, s. 46.

¹² Z. KONIECZNY, *Zmiany demograficzne w południowo-wschodniej Polsce w latach 1939-1950*, Przemyśl 2002, s. 118.

¹³ W. PIĘTOWSKI, *Stosunki polsko-ukraińskie*, s. 168.

¹⁴ Z. KONIECZNY, *Przyczyny i skutki operacji „Wisła”*, w: *Akcja „Wisła”. Przyczyny, przebieg, konsekwencje. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej 23-24 lutego 2007 r. w Przemyśle*, Przemyśl 2007, s. 201.

Ukraińców wywożono na tzw. Ziemie Odzyskane¹⁵. W dniach od 28 IV do 31 VII 1947 r.¹⁶ przesiedlono 137 844 osoby¹⁷. Na opuszczone przez ludność ukraińską gospodarstwa przybyli Polacy z USRR, ale niejednokrotnie wobec trudnych warunków do życia, po krótkim pobycie wyjeżdżali oni również na ziemie zachodnie¹⁸. Z tych powodów znaczne rejony diecezji przemyskiej po wojnie się wyludniły, a to z pewnością nie sprzyjało pracy duszpasterskiej.

Utrata sporej części diecezji, trwające walki z nacjonalistami ukraińskimi oraz przesiedlenia ludności, nie były jedynymi problemami ordynariusza diecezji przemyskiej bpa Franciszka Bardy. O wiele większe problemy stwarzał nowy ustrój komunistyczny w Polsce, którego przedstawiciele wraz z upływem czasu coraz skuteczniej zaczęli atakować Kościół. Tę rozpoczynającą się walkę można było zauważyć na wielu płaszczyznach.

1. Próba dezintegracji i zastraszania duchowieństwa

Jednym z problemów, z którym musiał zmierzyć się bp F. Barda było dążenie do dezintegracji duchowieństwa przez władze komunistyczne, które czyniły to w sposób pokojowy poprzez tworzone przez siebie organizacje, bądź też za pomocą środków przymusu, takich jak więzienie czy kary finansowe.

Próba przejęcia kontroli nad duchowieństwem było tworzenie ruchu „księży - patriotów”, który został zapoczątkowany w 1949 r., gdy przy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD) powołano Komisję Księży, do której należeli kombatanci wojenni lub obozowi. Od 1950 r. do tego ruchu mogli przystąpić i inni duchowni, wyrażając w ten sposób swoje poparcie poczynaniom komunistów. Komisja Księży przy ZBoWiD nie cieszyła się jednak dużą popularnością, stąd też do udziału w niej starano się włączać duchowieństwo drogą różnorodnych nacisków¹⁹. W tym samym czasie PAX utworzył organizację posłusznych reżimowi kapłanów, a była to Komisja Świeckich i Duchownych Intelktualistów przy Ogólnopolskim Komitecie Pokoju²⁰. W lutym 1950 r. powstała Główna Komisja Księży²¹,

---

¹⁵ G. MOTYKA, *Ukraińska partyzantka 1942-1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Warszawa 2006, s. 586.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Z. KONIECZNY, *Przyczyny i skutki operacji „Wisła”*, s. 195.

¹⁸ Tenże, *Zmiany demograficzne w południowo – wschodniej Polsce*, s. 139-145.

¹⁹ A. GARBARZ, Ł. MATYJASIAK, *Próba „demokratyzacji” Kościoła katolickiego w Polsce (Ruch księży patriotów)*, w: *Ecclesiae Patriae et Homini serviens. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu biskupowi Kazimierzowi Górnemu z okazji 70 rocznicy urodzin oraz piętnastolecia posługi pasterskiej w Kościele rzeszowskim*, t. 1, red. E. BIAŁOGŁOWSKI, A. GARBARZ i in., Rzeszów 2007, s. 148-149.

²⁰ J. ŻARYN, *Kościół w Polsce w latach przełomu (1953-1958). Relacje ambasadora RP przy Stolicy Apostolskiej*, Warszawa 2000, s. 16 – 17.

a następnie we wszystkich województwach tworzono grupy terenowe – Okręgowe Komisje Księży (OKK)²². W grudniu 1950 r. biskupi polscy ostrzegli kapłanów podejmujących aktywność w Komisji Księży, że wystąpienia antypapieskie i antykościelne grożą nałożeniem ekskomuniki, zaś w 1953 r. prymas Stefan Wyszyński wydał dekret, w którym stwierdził, że duchowni działający w Komisjach Księży oraz piszący artykuły w czasopiśmie związanych z tą organizacją „zaciągnęli ipso facto karę ekskomuniki”²³.

W październiku 1953 r. połączono Komisję Intelktualistów pod egidą PAX-u z grupą kapłanów zgromadzonych przy ZBoWiD. W ten sposób powstała Komisja Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich (KDiŚDK) przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Jedności Narodowej (FJN), której niższe struktury tworzono na szczeblach województw. Po „odwilży” październikowej działalność tej organizacji osłabła, a w niedługim czasie KDiŚDK rozwiązano²⁴. Dopiero w czerwcu 1959 r. powstało Centralne Koło Księży „Caritas”, zrzeszające „księży patriotów”²⁵.

W diecezji przemyskiej OKK powstała w 1950 r. w Rzeszowie, a jej siedziba znajdowała się przy ul. Szopena²⁶. Wojewódzkim strukturorem przewodniczył ks. Stanisław Capecki, a wraz z nim zakładali ją następujący kapłani: ks. Józef Rożek, ks. Franciszek Kisiel, ks. Antoni Ziobro i ks. Stanisław Buczek. W znacznym stopniu z rzeszowską OKK współpracowali też: ks. Julian Bąk, ks. Roman Dobrzański, ks. Zbigniew Fróg, ks. Jan Gąsior, ks. Michał Grzyś, ks. Antoni Soszyński, ks. Kazimierz Szepieniec i ks. Henryk Urbanik. Różne były przyczyny współpracy kapłanów z kołem „księży patriotów” w Rzeszowie. Niektórzy z nich chcieli w ten sposób zyskać względy władz dla realizacji różnych idei np. pozwolenie na zakup materiałów budowlanych potrzebnych do remontu kościoła, a wielu z nich do podjęcia aktywności w OKK było zmuszanych, choćby za pomocą szantażu²⁷.

Działalność OKK w Rzeszowie nie spotkała się z przychylnością bpa F. Bardy. Dnia 10 III 1950 r. władze diecezjalne przestrzegały kapłanów, by nie uczestniczyli oni w zebraniach o charakterze politycznym,

²¹ J. EISLER, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944-1989*, Warszawa 1992, s. 45-46.

²² B. BANKOWICZ, *Ruch księży patriotów 1949-1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: *Ze studiów nad dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, red. B. BANKOWICZ, A. DUDEK, Kraków 1996, s. 7-8.

²³ A. GARBARZ, Ł. MATYJASIAK, *Próba „demokratyzacji” Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 154-155.

²⁴ M. ROMAŃSKI, *Władze państwowe a Kościół katolicki w województwie rzeszowskim w latach 1945-1975*, Sandomierz 2010, s. 265-266.

²⁵ B. FIJAŁKOWSKA, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 2, cz. 1, 1956-1963, Olsztyn 2000, s. 148.

²⁶ M. ROMAŃSKI, *Władze państwowe a Kościół katolicki*, s. 260.

²⁷ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 276- 278.

zwłaszcza, gdy rozbijają one jedność Kościoła²⁸. Z kolei w październiku 1950 r. Kuria Biskupia w Przemyślu z polecenia ordynariusza wydała rozporządzenie, które groziło ekskomuniką oraz pozbawieniem władzy i godności kapłańskich księżom, którzy uczestniczyliby w zebraniach politycznych bez zezwolenia biskupa, ale też prenumerowali, czytali czy przechowywaliby czasopismo „Głos Kapłana”. W grudniu 1950 r. na terenie województwa rzeszowskiego miał się odbyć zjazd w związku z II Światowym Kongresem Obrońców Pokoju. Ordynariusz negatywnie oceniał duchownych, którzy chcieli wziąć w nim udział, stwierdzając m. in., że jest to spotkanie świeckie, stąd może użyć kanonów dyscyplinarnych i polecił kierować się „kapłańską roztropnością”. W przeddzień zjazdu w seminarium zorganizowano konferencję, na której namawiano kapłanów, by z udziału w nim zrezygnowali, stąd też frekwencja duchownych była niewielka. Sam biskup dzień zjazdu (12 XII 1950 r.) spędził w seminarium, gdyż nie chciał przyjąć delegacji Komitetu Obrońców Pokoju, która miała do niego przybyć z zaproszeniem²⁹. Według funkcjonariuszy tajnych służb bp F. Barda dążył do tego, by księża działający w rzeszowskiej OKK nie byli mianowani na bardziej eksponowane urzędy proboszczowskie, a w ten sposób chciał doprowadzić do zakończenia ich współpracy z prokomunistyczną organizacją³⁰.

Kolejnym pretekstem władz do prowadzenia polityki dezintegrującej Kościół był „Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych” z 9 II 1953 r., który na objęcie, zwolnienie i przenoszenie kapłana na stanowisko kościelne domagał się zgody odpowiednich władz państwowych. Poza tym ksiądz obejmujący funkcję kościelną musiał złożyć ślubowanie wierności PRL. Najważniejszym fragmentem wspomnianego dekretu był art. 6, który wskazywał, że na skutek uprawiania przez osobę zajmującą duchowne stanowisko kościelne działalności sprzecznej z prawem i porządkiem publicznym lub też osłaniania takiej działalności, władze kościelne miały same usunąć tego duchownego, albo na wniosek organów państwowych³¹.

Na podstawie wspomnianego 6 artykułu również w diecezji przemyskiej władze doprowadziły do usunięcia kilku gorliwych kapłanów. Już 11 III 1953 r. przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Rzeszowie zażądał od bpa F. Bardy, aby ze stanowiska proboszcza przemyskiej katedry zdjąć w ciągu 14 dni ks. Jana Grochowskiego, gdyż według władz

---

²⁸ Tamże, s. 279.

²⁹ Tamże, s. 68.

³⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie (dalej: AIPN Rz), 04/90, Sprawozdania z pracy Wydziału VI WUBP Rzeszów za lata 1955-1956, Sprawozdanie z pracy Wydziału VI WUdsBP w Rzeszowie za okres od dnia 1 I 1955 r. do dnia 1 VIII 1955 r. z dnia 19 VIII 1955 r., k. 52.

³¹ *Dekret Rady Państwa o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, w: P. Raina, *Kościół w PRL*, t. 1: Lata 1945 – 59, Poznań 1994, s. 392.

„ujawniał wrogi stosunek do Polski Ludowej”. Mimo protestów administracji diecezjalnej musiał on opuścić Przemyśl³².

Innym kapłanem drażniącym swoją gorliwością aparat komunistyczny był proboszcz rzeszowskiej fary ks. Jan Stączek, któremu zarzucano, że „nie respektuje dekretu o wolności sumienia i wyznania, a wrogo nastawiony do władzy i organizacji społecznych, ignoruje obowiązujące ustawodawstwo”³³. W sierpniu 1954 r. ks. J. Stączek musiał opuścić parafię, gdzie powrócił dopiero 17 I 1957 r³⁴.

Szczególnie bolesne były aresztowania duchowieństwa, a w większości przypadków wiązało się to z prowadzoną przez księży działalnością konspiracyjną. W latach 1944 – 1964 w diecezji przemyskiej pozbawiono wolności następujących proboszczów pracujących w strukturach podziemnych: ks. Wawrzyńca Szawana, ks. Stanisława Kułaka, ks. Wojciecha Lorenca, ks. Henryka Uchmana, ks. Stanisława Bąka, ks. Michała Kędrę, ks. Franciszka Kościa, ks. Władysława Świstowicza, ks. Kazimierza Węglowskiego, ks. Floriana Zajęca i ks. Augustyna Partykiewicza. Niektórzy z proboszczów czy administratorów parafii próbowali ratować się wyjazdem na tzw. Ziemie Odzyskane, ale niestety i tam nie udało się im uniknąć więzienia. Wśród takich kapłanów należy wyróżnić m. in.: ks. Józefa Bełcha, ks. Michała Sternala i ks. Tadeusza Witkosia³⁵.

Również duchowni z młodszych pokoleń pełniący funkcję wikariuszy potrafili wykazać się miłością do ojczyzny, podejmując współpracę z organizacjami niepodległościowymi i często płacąc najwyższą cenę. Tak było w przypadku ks. Michała Pilipca, który za postawę antykomunistyczną został aresztowany w nocy z 2 na 3 XII 1944 r. i osadzony w Rzeszowie³⁶. Nad ranem 8 XII 1944 r. wywieziono go do lasów głogowskich i tam rozstrzelano³⁷. Niestety nie był to jedyny kapłan zamordowany przez bezpiekę, a kolejnym wikariuszem, który oddał życie realizując swoje powołanie był ks. Józef Zuba. W nocy z 15 na 16 VII 1948 r. został on podstępnie wywabiony

³² H. BORCZ, *Represyjna polityka władz komunistycznych wobec diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w latach 1944-1956*, w: *Powiat przemyski w latach 1944-1956*, red. K. KACZMARSKI, M. KRZYSZTOFIŃSKI, Przemyśl-Rzeszów 2006, s. 115 – 116.

³³ Tamże, s. 116 – 117.

³⁴ W. KRET, *Kapłani Rzeszowa. Ks. Jan Stączek 1902-1989*, Sandomierz 1995, s. 102 – 107.

³⁵ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 263 – 268.

³⁶ S. ZYGAROWICZ, *Ks. Pilipiec Michał*, w: *Świadkowie wiary diecezji przemyskiej z lat 1939-1964*, red. S. ZYGAROWICZ, W. JEDYNAK, Przemyśl 2001, s. 142 - 143.

³⁷ *Kapłani zmarli*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” (dalej: KDP) 40(1947), z. 5 – 7, s. 108; H. BORCZ, *Represyjna polityka władz komunistycznych*, s. 103.

z plebanii w Wielowosi i zastrzelony. Nie udało się odnaleźć sprawców jego śmierci, ale wiele osób twierdziło, że stali za nią funkcjonariusze bezpieki³⁸.

Aparat represji aresztował też wikariuszy, którzy byli podejrzani o współpracę z organizacjami niepodległościowymi. Wśród tych, którzy znaleźli się w więzieniu należy przede wszystkim wymienić: ks. Stanisława Kluza, ks. Jana Zawrzyckiego, ks. Stanisława Zuba, ks. Michała Wosia, ks. Franciszka Jana Ładowicza, ks. Mieczysława Rysza, ks. Józefa Lacha (Łacha), ks. Józefa Stefańskiego, ks. Pawła Komborskiego, ks. Ignacego Pawlikiewicza i ks. Władysława Skalnego³⁹.

Wspomniani wcześniej księża spotkali się z represjami komunistycznymi przede wszystkim z powodu zaangażowania w działalność konspiracyjną, ale było również wielu duchownych, których szykanowano za gorliwą pracę duszpasterską. Wśród nich należy wspomnieć proboszcza z Nowego Żmigrodu – ks. Władysława Findysza. W październiku 1953 r. kapłan ten wysłał do swoich parafian około 100 listów z prośbą o naprawę niektórych braków duchowych lub moralnych. Było to związane z podejmowaniem tzw. „soborowych czynów dobroci”⁴⁰. Nie spodobało się to niektórym parafianom, a kilku z nich złożyło doniesienia o popełnieniu przestępstwa przeciwko prawu o wolność sumienia. Dnia 25 XI 1963 r. ks. W. Findysz został aresztowany i osadzony w zamku rzeszowskim, a 17 XII 1963 r. skazano go na karę 2,5 roku więzienia⁴¹. Początek kary odbywał w Rzeszowie, zaś 25 I 1964 r. przeniesiono go do krakowskiego więzienia na ul. Montelupich. Tam w trakcie badania rozpoznano u niego raka przełyku, anemię i zwyrodnienie mięśnia sercowego, stąd też komisja lekarska zalecała przerwę w odbywaniu kary⁴². Pomimo starań i wniosków bpa F. Bardy do Sądu Najwyższego, nastąpiło to dopiero 27 II 1964 r., ale na skuteczne leczenie było wówczas za późno. Ksiądz W. Findysz zmarł 21 VIII 1964 r.⁴³.

Władze komunistyczne dążyły nie tylko do dezintegracji duchowieństwa, ale chciały też uderzyć w seminaria, by w ten sposób pozbawić Kościół możliwości kontynuacji jego pracy. Wobec seminarium przemyskiego pierwsze represje władz pojawiły się pod pretekstem realizacji wspomnianego już dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych. Na jego

---

³⁸ W. JEDYNAK, *Zuba Józef*, w: *Świadkowie wiary*, s. 183 – 186.

³⁹ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 291 – 296.

⁴⁰ S. ZYGAROWICZ, *Ks. Findysz Władysław (1907 - 1964)* w: *Świadkowie wiary*, s. 79 – 80.

⁴¹ A. MOTYKA, *Dobry Pasterz. Biografia sługi Bożego ks. Władysława Findysza*, Rzeszów 2003, s. 104 – 118.

⁴² E. LENIART-KOPCZYK, *Ks. Władysław Findysz (1907-1964)*, „Studia Rzeszowskie” (dalej: SR) 10(2003), s. 206.

⁴³ S. ZYGAROWICZ, *Ks. Findysz Władysław*, s. 82 – 84.

mocy usunięto rektora ks. Michała Jastrzębskiego, któremu zarzucano udzielanie schronienia 2 alumnom i pracownikom świeckim, którzy wcześniej rzekomo prowadzili wrogą działalność przeciw władzy. Oprócz tego oskarżono go o szerzenie wśród alumnów wrogiej propagandy wobec Polski Ludowej i ZSRR⁴⁴. Na swoje stanowisko powrócił on dopiero po ponad 4 latach – 29 VIII 1957 r⁴⁵.

Kolejną próbą podporządkowania sobie seminariów przez władze komunistyczne było usiłowanie przejęcia nad nimi nadzoru. Dnia 12 X 1959 r. premier Józef Cyrankiewicz poinformował Episkopat Polski, że na mocy ustawy z 11 III 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych oraz zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 19 IV 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej, Ministerstwo Oświaty i Urząd do Spraw Wyznań (UdSW) miały sprawować nadzór nad wyższymi i niższymi seminariami duchownymi⁴⁶. Próbę nadzoru nad seminariami podjęto także w diecezji przemyskiej. W marcu 1960 r. w placówce tej pojawiło się 2 przedstawiciele Prezydium WRN w Rzeszowie, których poproszono do rektoratu na rozmowę. W jej trakcie delegat ordynariusza bp Stanisław Jakiel poinformował przybyłych, że bp F. Barda nie godzi się na prowadzenie nadzoru, stąd też przedstawiciele władz odjechali⁴⁷. Wobec groźby różnego rodzaju sankcji zezwolono ostatecznie na przeprowadzenie wizytacji. Odbędzie się ona 31 V 1960 r. W jej trakcie urzędnicy państwowi skontrolowali skrypty, podręczniki i indeksy biblioteczne oraz dokonali przeglądu magazynu bibliotecznego i sal wykładowych. Uczestniczyli też w wykładzie z pedagogiki. Kilka tygodni później kuratorium rzeszowskie poleciło przedłożyć do kontroli następujące materiały: regulamin seminarium, wykaz alumnów, spis używanych podręczników i skryptów, zestawienie ilości tomów biblioteki seminaryjnej, listę personelu administracyjno – gospodarczego z podaniem wykonywanych funkcji i zarobków oraz wykazu miesięcznego uposażenia zarządu seminarium i wykładowców. Wskazane dane przesłano 14 VII 1960 r. W dniach 23 i 24 VIII 1960 r. urzędnicy państwowi skontrolowali bibliotekę. Na początku roku akademickiego 1960/1961 kura-

⁴⁴ H. BORCZ, *Ksiądz Michał Jastrzębski – „niebezpieczny wróg” Polski Ludowej (losy w latach 1953-1957)*, w: *Świadek Boga żywego. Ks. Michał Jastrzębski (1902-1993)*, red. S. HAREŹGA, J. TWARDY, Przemyśl 1995, s. 48-53.

⁴⁵ Tamże, s. 63.

⁴⁶ *List Premiera J. Cyrankiewicza do Episkopatu Polski w sprawie wprowadzenia nadzoru Państwa nad seminariami duchownymi z dnia 12 X 1959 r.*, w: P. RAINA, *Kościół w PRL*, t. 1, s. 752; B. FIJAŁKOWSKA, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t.2, cz.1, s. 136.

⁴⁷ Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (dalej: AWSDPrz), Kronika Seminarium Duchownego w Przemyślu 1959-1965 (Rok akademicki 1959/60), b. sygn., k. 5 – 6.

torium rzeszowskie zażądało przedłożenia do 15 XI 1960 r. wykazu alumnów, wykładowców oraz planów zajęć z uwzględnieniem języków obcych⁴⁸. W dniach 16 i 17 XII 1960 r. przemyskie seminarium wizytował Władysław Grzebyk – przedstawiciel kuratorium i Tadeusz Głowacki – reprezentant Wydziału do Spraw Wyznań (WdSW) w Rzeszowie. Pierwszego dnia wysłuchali wykładów z socjologii i ontologii oraz odwiedzili sale wykładowe, świetlicę, mieszkania alumnów, kuchnię i refektarz. W kolejnym brali udział w zajęciach z kosmologii, pedagogiki i katechetyki. Interesowali się też katalogiem bibliotecznym. Następną wizyta odbyła się 13 i 14 III 1962 r., a jej oryginalność polegała na próbie kontroli akt personalnych. Rektor zastrzegł jednak, że może udostępnić tylko takie dokumenty jak: metryka, świadectwo dojrzałości, świadectwo lekarskie czy wypracowanie z języka polskiego na egzaminie wstępnym. Kategorycznie sprzeciwił się jednak przedstawieniu opinii napisanych przez proboszcza i katechetę, zaświadczenia z nauki religii, kwestionariusza wypełnianego przy przyjęciu do seminarium i innych danych posiadanych przez rektorat. Urzędnicy państwowi przeglądali więc tylko akta personalne. Według danych sporządzonych przez funkcjonariuszy tajnych służb, po powrocie z Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie, bp F. Barda miał wyrazić niezadowolenie z faktu udostępnienia kontrolującym danych o alumnach, jak i skryptów profesorów, obarczając za to winą rektora – ks. M. Jastrzębskiego. Należy dodać, że wizytacje z ramienia państwa odbywały się w przemyskim seminarium także w następnych latach⁴⁹.

Kolejną możliwość dezintegracji normalnej formacji przyszłych kapłanów dawała ustawa o powszechnym obowiązku wojskowym z 1959 r. Władze komunistyczne starały się ją wykonywać również wobec kleryków z tych diecezji, gdzie biskupi chcieli być autonomiczni wobec porządku wprowadzonego przez nowych włodarzy. Tak było i w przemyskiej administracji kościelnej. Dnia 7 V 1960 r. 22 kleryków seminarium w Przemyśle otrzymało karty powołania do wojska. Wobec tego przełożeni polecili im odpowiednio wcześniej zaliczyć egzaminy, by mogli zakończyć rok studiów⁵⁰. Wraz z rozpoczęciem nowego roku akademickiego 27 X 1960 r. – 19 studentów teologii wyjechało do wskazanych jednostek⁵¹. Spośród 22 kleryków powołanych do wojska w maju 1960 r. z drogi przygotowania do kapłaństwa zszedł 1, a z grupy 19 z poboru jesiennego nie powróciło do seminarium 5⁵². W 1961 r. pobór alumnów do wojska nie odbył się, co było owo-

---

⁴⁸ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 221 – 222.

⁴⁹ Tamże, s. 223 – 225.

⁵⁰ AWSDPrz, *Kronika Seminarium Duchownego w Przemyśle 1959-1965 (Rok akademicki 1959/60)*, b. sygn., k. 9 – 10.

⁵¹ Tamże, *Rok akademicki 1960/61*, b. sygn., k. 1 – 8.

⁵² M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 226 – 227.

cem protestu jaki do Ministra Obrony Narodowej wniósł bp F. Barda⁵³, jednakże już w maju 1962 r. 9 kleryków wyjechało odbyć służbę w Hrubieszowie⁵⁴. W październiku 1962 r. kolejnych 13 alumnów otrzymało karty powołania do jednostek rozmieszczonych głównie na zachodzie kraju. Tym razem rozlokowano ich pojedynczo⁵⁵. Rok później do seminarium przysłano karty wcielenia dla kolejnych 11 studentów teologii⁵⁶. W 1964 r. dzięki monitom rektoratu do WdSW w Rzeszowie pobór nie odbył się⁵⁷.

Władze komunistyczne doprowadziły również do likwidacji Niższego Seminarium Duchownego w Przemyślu. Utworzył je bp Józef Sebastian Pelczar 1 IX 1902 r. Jego wychowankami byli młodzieńcy zdolni i pobożni, którzy nie mogli sobie pozwolić na edukację gimnazjalną, a zarazem rokowali nadzieję na obranie w przyszłości stanu duchownego⁵⁸. Po zakończeniu II wojny światowej małe seminarium nadal spełniało swoją funkcję, ale już 14 III 1953 r. specjalna komisja Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Przemyślu zajęła jedno z pięter jego gmachu⁵⁹. W dniach 10 i 18 VIII 1953 r. władze odebrały dalszą część budynku, pozostawiając kaplicę i 2 mieszkania dla księży⁶⁰. Przejęte pomieszczenia małego seminarium wzięła w posiadanie Spółdzielnia Inwalidów Ociemniałych „Start” w Przemyślu, a instytucja kształcąca młodzież przestała istnieć⁶¹.

2. Podważanie podstaw materialnych i walka z działalnością duszpasterską

Władze komunistyczne starały się również podważyć podstawy materialne Kościoła w Polsce. Dnia 20 III 1950 r. sejm uchwalił ustawę o przejęciu dóbr „martwej ręki”. Na jej mocy ziemię związków wyznaniowych miało przejąć państwo, a tylko parafiom pozostawiono grunty o areale 50

⁵³ AWSDPrz, Kronika Seminarium Duchownego w Przemyślu 1959-1965 (Rok akademicki 1961/62), b. sygn., k. 3 – 6.

⁵⁴ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 227.

⁵⁵ AWSDPrz, Kronika Seminarium Duchownego w Przemyślu 1959-1965 (Rok akademicki 1962/63), b. sygn., k. 3.

⁵⁶ Tamże, Rok akademicki 1963/64, k. 4 – 5.

⁵⁷ Tamże, Rok akademicki 1964/65, k. 5.

⁵⁸ S. KRZYWIŃSKI, *Działalność duszpasterska Józefa Sebastiana Pelczara biskupa przemyskiego w latach 1899-1924*, Przemyśl 2003, s. 59.

⁵⁹ AAPrz, Seminarium Biskupie Mniejsze, Relacja ks. dra Antoniego Gagatnickiego rektora małego seminarium dla Kurii Biskupiej w Przemyślu z dnia 24 VI 1953 r., b. sygn.

⁶⁰ H. BORCZ, *Represyjna polityka władz komunistycznych*, s. 140.

⁶¹ M. JASTRZĘBSKI, *Ksiądz Antoni Gagatnicki 1891-1971*, Przemyśl 1974 [mps w Bibliotece Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (dalej: BMWSDPrz)], s. 30 - 31.

ha⁶². Po podpisaniu Porozumienia rządu i Episkopatu Polski z 14 IV 1950 r. wspomniana ustawa została złagodzona, stąd też ordynariuszom diecezji i seminariom duchownym zezwolono na posiadanie gospodarstwa o areale 50 ha, a zakonom do 5 ha⁶³. Mimo to w ramach realizacji wspomnianego prawa w diecezji przemyskiej władze przejęły około 9262 ha gruntów kościelnych⁶⁴. Należy dodać, że pozostałe przy parafiach pola były obciążone znacznymi podatkami, które niejednokrotnie przekraczały dochody. Przykładowo w 1950 r. ks. Franciszkowi Garbacikowi nałożono daninę w wysokości 1 200 000 zł⁶⁵. Poza tym księża byli zobowiązani do oddawania państwu płodów rolnych, stąd też nic dziwnego, że niektórzy z nich zwracali się do przemyskiej kurii z prośbą o zgodę na przekazanie ziemi w ręce administracji publicznej⁶⁶.

Dnia 20 II 1962 r. władze komunistyczne poleciły duchowieństwu prowadzić w parafiach księgi rachunkowe i inwentarzowe⁶⁷. Episkopat przestrzegał jednak kapłanów, by nie podporządkowywali się tym przepisom, stąd też w 1963 r. na terenie diecezji przemyskiej za brak księgi inwentarzowej ukarano 140 księży. Biskup F. Barda polecił duchownym, by odwoływali się do sądów, podpowiadając nawet jakiej argumentacji w tym względzie użyć. Niestety, dnia 23 XII 1963 r. Sąd Powiatowy w Jaśle rozpatrując odwołania 2 kapłanów, nie tylko utrzymał w mocy grzywnę, ale jeszcze czterokrotnie ją zwiększył. Jeden z tych księży po rozprawie pojechał do ordynariusza, prosząc o zgodę na zapłacenie kary i zaprowadzenie księgi inwentarzowej, ale bp F. Barda na to nie zezwolił. Taka nieprzejednana postawa władz diecezjalnych wywoływała niezadowolenie wielu proboszczów⁶⁸.

Władze komunistyczne starały się również dezintegrować prowadzenie pracy duszpasterskiej. Szczególnie wyczulone były na treść głoszonych kazań. Już w 1947 r. w powiecie tarnobrzeskim członkowie Polskiej Partii Robotniczej (PPR) zasugerowali, by w niedziele wysyłać do kościołów milicjantów, bądź funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa (UB), którzy mieli wysłuchiwać homilii pod kątem wrogich wypowiedzi duchownych

---

⁶² B. FIJAŁKOWSKA, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1, s.100.

⁶³ B. STANASZEK, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej 1945 - 1967*, t. 1, *Problematyka personalno-organizacyjna*, Sandomierz 2006, s. 434.

⁶⁴ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 146.

⁶⁵ Tamże, s. 157.

⁶⁶ Tamże, s. 158 – 159.

⁶⁷ M. ROMAŃSKI, *Władze państwowe a Kościół*, s. 324.

⁶⁸ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 161 - 162.

godzących w nowy ustrój⁶⁹. Z kolei w styczniu 1955 r. ks. Wincenty Kras z Markowej został wezwany do Prezydium PRN w Przemyślu, gdzie zażądano od niego przedłożenia treści kazania, które miało zostać wygłoszone w uroczystość odpustową⁷⁰. Wobec tego bp F. Barda w tej sprawie interweniował u dyrektora UdSW w Warszawie – Jana Izydorczyka⁷¹. Należy dodać, że tylko w 1964 r. na terenie województwa rzeszowskiego tajne służby nagrały 21 kazań (w tym 7 biskupów)⁷².

Z biegiem czasu coraz trudniejsze stawało się organizowanie misji czy rekolekcji parafialnych. W marcu 1951 r. ekspozyt z Surochowa – ks. Józef Duda informował Kurię Biskupią w Przemyślu, iż chciał urządzić misje, ale w Prezydium PRN w Jarosławiu oświadczono mu, że w parafiach, gdzie znajdują się Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR-y) i spółdzielnie produkcyjne nie wolno urządzać misji i rekolekcji w dni powszednie, lecz tylko w niedzielę⁷³. Jeśli nawet misje czy rekolekcje odbyły się to i tak głoszący je musieli być ostrożni w wypowiedzianych kwestiach. Przykładowo w dniach 11 – 13 IV 1954 r. odbyły się rekolekcje w parafii Rudnik. Prowadzący – ks. Antoni Ulman z Jarosławia – w czasie nauki dla młodzieży wrogo wypowiedział się o partii komunistycznej i nowych władzach Polski. W związku z tym bezpieka z niektórymi słuchaczami przeprowadziła rozmowy, a także do dyrektora Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie wystąpiła z wnioskiem o areszt dla ks. A. Ulmana⁷⁴. Z kolei w rzeszowskim kościele farnym w 1956 r. rekolekcje wielkopostne głosił jezuita z Krakowa, który na jednej z nauk prosił młodzież, by nawiązywała do tradycji rodaków walczących o obronę wiary i wolność

⁶⁹ M. KRZYSZTOFIŃSKI, *PPR w powiecie tarnobrzeskim w latach 1942-1948*, w: *Powiat tarnobrzeski w latach 1944-1956*, red. Z. NAWROCKI, T. ZYCH, Tarnobrzeg 2005, s. 21.

⁷⁰ AAPrz, Teczka parafii Markowa, Pismo ks. Wincentego Krasa – administratora parafii Markowa do Kurii Biskupiej w Przemyślu z dnia 20 I 1955 r., b. sygn.

⁷¹ Tamże, Pismo bpa F. Bardy do ministra J. Izydorczyka – dyrektora UdsW z dnia 24 I 1955 r. [odpis], b. sygn.

⁷² AIPN Rz, 049/63, Sprawozdania Wydziału IV KW MO Rzeszów dotyczące kleru katolickiego, lata 1962-1965, Sprawozdanie wydziału IV KW MO w Rzeszowie za rok 1964 z dnia 8 I 1965 r., k. 159.

⁷³ AAPrz, Teczka parafii Surochów, Pismo ks. J. Dudy – ekspozyta w Surochowie do Kurii Biskupiej w Przemyślu z dnia 2 III 1951 r., b. sygn.

⁷⁴ AIPN Rz, 04/89, Sprawozdania miesięczne z pracy Sekcji I, Referatu IV, Sekcji II Wydziału XI WUBP w Rzeszowie 1953-1954, Sprawozdania z pracy Sekcji I, Wydziału XI WUBP w Rzeszowie za miesiąc kwiecień 1954 r. z dnia 6 V 1954 r., k. 74.

Polski. Wobec tego do Prezydium MRN w Rzeszowie wezwano ks. Walentego Bala, który został zmuszony do odwołania rekolekcjonisty⁷⁵.

Inną formą walki z nauczaniem prawd wiary i chrześcijańskim wychowaniem było wycofanie katechezy ze szkół. W diecezji przemyskiej, podobnie jak i w całym kraju, władze administracyjne starały się czynić to w sposób delikatny, pod pozorem różnorodnych pretekstów. Przykładowo, dnia 20 X 1950 r. ks. Stanisław Burczyk – katecheta z Krosna, informował władze diecezjalne, że Państwowe Liceum Rolnicze w Suchodole przekształcono w szkołę dla dorosłych. W placówce tej zarazem usunięto naukę religii, choć uczęszczała tam młodzież na poziomie klasy X i XI. Na początku roku szkolnego 1950/51 ustalono siatkę godzin bez religii w klasie wstępnej i pierwszej, a po kilku dniach poinstruowano katechetę, że podobna sytuacja będzie w klasie II⁷⁶. Z kolei 16 VI 1950 r. uczniowie II klasy Liceum Rolniczo – Spółdzielczego w Wysokiej koło Łańcuta przesłali do tamtejszego proboszcza – ks. Stanisława Sabata pismo, w którym poinformowali go o rezygnacji z lekcji religii. Uzyskaną w ten sposób godzinę postanowili przeznaczyć na pogłębianie wiedzy z ekonomii politycznej. Prawdopodobnie do napisania tegoż pisma zainspirowały młodzież władze tamtejszej placówki, szczególnie niechętne Kościołowi⁷⁷. W roku szkolnym 1953/54 na obszarze diecezji przemyskiej bez katechezy pozostawało ponad 100 szkół, zaś w roku 1956 religii nie było w 49,41% szkół powszechnych⁷⁸.

Wobec usuwania religii ze szkół księża byli zmuszeni do prowadzenia nauczania pozaszkolnego. W przemyskiej parafii katedralnej taka forma katechizacji istniała już od października 1949 r., a szczególną aktywność w tym względzie wykazywał ks. Kazimierz Pyś⁷⁹. Z kolei w Rzeszowie w 1954 r. w pracę tę zostali zaangażowani wszyscy katecheci i wikariusze z terenu miasta, którzy nie posiadali praw do nauczania w placówkach państwowych. W ten sposób edukację religijną pogłębiało 5000 dzieci. Koordynatorami akcji byli ks. J. Stączek i ks. W. Bal⁸⁰.

W tym trudnym okresie walki o katechizację dzieci i młodzieży duszpasterze nie pozostali sami. Dnia 30 X 1953 r. w gromadzie Hawłowice pojawiły się ulotki z żądaniem przywrócenia religii w szkole. Ich autorami

---

⁷⁵ AIPN Rz, 04/90, Sprawozdania z pracy Wydziału VI WUBP Rzeszów za lata 1955-1956, Sprawozdania z pracy organizacyjnej Wydziału VI za okres 1 I – 31 III 1956 r. z dnia 5 IV 1956 r., k. 102.

⁷⁶ AAPrz, Teczka parafii Krosno, Pismo ks. S. Burczyka do Kurii Biskupiej w Przemyślu z dnia 20 IX 1950 r., b. sygn.

⁷⁷ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 422.

⁷⁸ Tamże, s. 422 – 423.

⁷⁹ Tamże, s. 423 – 424.

⁸⁰ AIPN Rz, 04/89, Sprawozdania miesięczne z pracy Sekcji I, Referatu IV, Sekcji II Wydziału XI WUBP w Rzeszowie 1953-1954, Sprawozdania z pracy Sekcji I Wydziału XI WUBP w Rzeszowie za miesiąc styczeń 1954 r., k. 56.

byli uczniowie z 4 i 5 klasy miejscowej szkoły, zainspirowani przez jedną z kobiet, która w tej sprawie przygotowała zbiorową petycję do Prezydium PRN w Jarosławiu⁸¹. Podobne ulotki były kolportowane w Chmielniku, a czynił to uczeń szkoły podstawowej⁸². Z kolei 17 IX 1955 r. do Prezydium WRN w Rzeszowie wpłynął anonim, w którym autor domagał się przywrócenia religii szkolnej w parafii Nozdrzec. W przeciwnym razie groził paleciem PGR – ów, spółdzielni i urzędzeń państwowych⁸³.

Po tzw. „odwilży październikowej” 1956 r. katecheza zaczęła powracać do szkół. Dnia 23 IX 1957 r. bp F. Barda informował sekretarza Episkopatu Polski bpa Zygmunta Choromańskiego, że w diecezji przemyskiej znajduje się jedna szkoła podstawowa (w Rzeszowie) bez nauki religii, do której uczęszcza 200 dzieci⁸⁴. Taka sytuacja trwała jednak krótko, gdyż już w 1959 r. władze zaczęły ponownie usuwać religię ze szkół. W tym roku na terenie parafii Rzeszów – Fara katecheza była tylko w 6 szkołach podstawowych, choć znajdowało się tutaj ogółem 13 placówek podstawowych i 8 średnich. Po raz kolejny należało więc zorganizować nauczanie pozaszkolne, na które nie uczęszczał tylko znikomy procent dzieci i młodzieży⁸⁵. We wrześniu 1960 r. w Rzeszowie nie było już ani jednej szkoły z nauką religii⁸⁶. Wobec takiej sytuacji księża byli zmuszeni do katechizowania w punktach przy parafiach. Ich wykaz ukazuje tabela na następnej stronie.

⁸¹ AIPN Rz, 04/86, Sprawozdania z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za lata 1953-1954, Sprawozdania z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za miesiąc październik 1953r. z dnia 6 XI 1953 r., k. 97.

⁸² AIPN Rz, 04/90, Sprawozdania z pracy Wydziału VI WUdsBP Rzeszów za lata 1955-1956, Sprawozdanie z pracy Wydziału VI WUdsBP w Rzeszowie za okres od dnia 1 I 1955 r. do dnia 1 VIII 1955 r. z dnia 19 VIII 1955 r., k. 56.

⁸³ Tamże, Sprawozdanie z pracy operacyjnej Wydziału VI za okres 1 VII – 30 IX 1955 r., k. 74.

⁸⁴ AAPrz, Teczka parafii Rzeszów – Fara, Pismo bpa F. Bardy do bpa Z. Choromańskiego z dnia 23 IX 1957 r., b. sygn.

⁸⁵ AAPrz, Teczka parafii Rzeszów – Fara, Sprawozdanie ze stanu parafii za rok 1959, b. sygn.

⁸⁶ Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej: APRz), KW PZPR w Rzeszowie, Wydział Organizacyjny, zespół 1246, Informacje KP/KM – 1960, sygn. 10024, Informacja z laicyzacji szkół, k. 274.

Tab. 1. Wykaz punktów katechetycznych w diecezji przemyskiej (stan na 6 II 1961 r.)

Powiat	Miejsce punktu katechetycznego															
	d - domy prywatne; k – kościoły; w – wikarówki; dz - domy zakonne (żeńskie); c – cerkwie; kp – kaplice; kl – klasztory; ś - świetlice GRN i domy ludowe; s - sale OSP; z - zlewnie mleka; p - pomieszczenia kółek rolniczych; sp - sale parafialne; i - inne budynki wiejskie; b - były budynki szkolne; ps - pomieszczenia spółdzielcze; R - Razem															
	d	k	w	dz	c	kp	kl	ś	s	z	p	sp	i	b	ps	R
brzozowski	8	7	-	-	-	-	-	17	6	-	-	7	-	1	-	46
gorlicki	48	24	-	-	-	-	-	8	1	-	3	10	-	-	-	94
jarosławski	21	18	-	3	-	-	1	1	-	-	-	7	-	-	-	51
jasielski	68	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	99
kolbuszowski	49	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3	-	4	-	62
krośnieński	25	23	-	-	-	3	-	-	-	-	-	5	-	-	-	56
lubaczowski	44	3	-	-	-	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	61
leski	14	4	2	-	1	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	25
leżajski	19	6	-	-	-	-	1	1	7	-	-	8	-	-	-	35
łańcucki	4	18	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	-	-	1	36
nizański	30	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	44
przeworski	22	15	-	1	-	-	-	-	1	-	-	4	2	2	1	48
przemyski	20	19	-	3	-	-	1	10	1	-	1	1	-	-	-	56
rzeszowski	23	14	-	-	-	-	-	26	2	-	-	8	-	-	-	73
radymniański	11	25	-	1	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	41
sanocki	24	30	-	3	-	-	-	5	3	-	-	10	-	-	-	75
strzyżowski	16	11	-	-	-	2	-	-	-	-	-	3	-	-	-	32
tarnobrzeski	14	14	-	1	-	-	-	5	1	-	-	4	-	-	-	39
ustrzycki	6	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Rzeszów- miasto	2	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Przemysł- miasto	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	7
Razem	469	282	2	12	1	8	3	93	23	2	4	90	2	7	2	1000

Źródło: APRz, Prezydium WRN w Rzeszowie, Wykaz punktów katechetycznych znajdujących się na terenie województwa rzeszowskiego, sygn. 21265, k. 76.

Z tabeli wynika, że w lutym 1961 r. na obszarze diecezji przemyskiej istniało 1000 punktów katechetycznych. Najwięcej znajdowało się w domach prywatnych (469) i kościołach (282), choć duszpasterze na ten cel wykorzystali wszelkie możliwe miejsca.

Chcąc mieć nadzór nad pozaszkolnym nauczaniem religii, władze administracyjne żądały, by księża dokonywali rejestracji punktów katechetycznych i podpisywali umowę o pracę oraz pobierali wynagrodzenie. Przemyskie władze kościelne, podobnie jak Episkopat Polski nie pozwalały na tego rodzaju praktyki⁸⁷. Wobec tego już w pierwszym kwartale 1962 r. Inspektoraty Szkolne ukarały 22 kapłanów diecezji przemyskiej za brak rejestracji sal katechetycz-

⁸⁷ AIPN Rz, 053/196 t. 3, Sprawa obiektowa „Arka” na kurię biskupią, dziekanów i duchowieństwo diecezji przemyskiej, Pismo Kurii Biskupiej w Przemyśle do dziekanów z dnia 22 IX 1961 r. [odpis], k. 20.

nych. Wysokość mandatów wynosiła od 300 do 500 zł⁸⁸. Jeśli wierzyć pracownikom tajnych służb, to w tym czasie na terenie diecezji przemyskiej 22 księży zawarło umowę z administracją państwową i pobierało wynagrodzenie⁸⁹. Biskup F. Barda jednak takich zachowań nie akceptował, a kapłanom tym miał nawet grozić karą suspensy⁹⁰. Jak informowała bezpieka, na kolejnym spotkaniu z dziekanami 27 IX 1962 r. ordynariusz miał powiedzieć, by księża nie pobierali wynagrodzeń z Inspektoratów Oświaty i dążyli do utrzymania dotychczasowej liczby punktów z nauką religii. Biskup zezwolił jedynie na zgłaszanie odpowiednim władzom miejsc katechizacji i podawanie najważniejszych danych, ale bez imiennego wykazu uczniów. Kategorycznie jednak zabronił zgłaszania punktów mieszczących się w kościołach i pomieszczeniach parafialnych⁹¹. Kilka miesięcy później – 15 III 1963 r. Kuria Biskupia w Przemyślu przekazała dziekanom zalecenia w sprawie punktów katechetycznych, podkreślając zasadę zakazu ich rejestracji. Biskup F. Barda miał powiedzieć, by księża walcząc o tę sprawę nie obawiali się nawet kary więzienia⁹².

Władze komunistyczne starały się również utrudnić duchowieństwu kult zewnętrzny. Już 18 VIII 1949 r. administracja państwowa wydała dekret „o zmianie niektórych przepisów o zgromadzeniach”, w wyniku którego publiczne wyznanie wiary ograniczało się jedynie do: zebrań religijnych odbywających się wewnątrz kościołów lub miejsc przeznaczonych do wykonywania kultu religijnego, pochodów weselnych i pogrzebowych oraz procesji ulicznych związanych z uroczystościami Bożego Ciała, ale pod warunkiem ustalenia ich porządku z władzą administracyjną. Wszelkie inne zebrania religijne i pochody wymagały zezwolenia, a zgromadzenia odbywające się w lokalach miały być zgłaszane⁹³. Dnia 23 XI 1949 r. ukazał się okólnik Ministerstwa Administracji Publicznej, wprowadzający nowe ograniczenia w wykonywaniu kultu. Na jego podstawie zabroniono: organizowania pielgrzymek bez zgody władz, witania ich i żegnania poza kościołem, zwoływania zgromadzeń religijnych poza świą-

⁸⁸ AIPN Rz, 049/63, Sprawozdania Wydziału IV KW MO Rzeszów dotyczące kleru katolickiego, lata 1962 -1965, Sprawozdanie Grupy V Wydziału III KW MO w Rzeszowie za okres 1 kwartału 1962 r. z dnia 4 IV 1962 r., k. 22.

⁸⁹ Tamże, k. 7.

⁹⁰ Tamże, k. 16.

⁹¹ Tamże, Sprawozdania z pracy Wydziału IV Służby Bezpieczeństwa KW MO w Rzeszowie za III kwartał 1962 r., k. 52.

⁹² AIPN Rz, 053/196 t. 3, Sprawa obiektowa „Arka” na kurię biskupią, dziekanów i duchowieństwo diecezji przemyskiej, Meldunek dotyczący Kurii Biskupiej w Przemyślu z dnia 9 IV 1963 r., k. 120.

⁹³ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1949, nr 49, poz. 369.

tynią lub miejscem przeznaczonym do wykonywania kultu, a nawet tam, gdyby odbywały się one niezgodnie z tradycją⁹⁴.

Administracji komunistycznej zależało przede wszystkim na tym, by nie odbywały się procesje w Boże Ciało. W 1954 r. na terenie województwa rzeszowskiego większość z nich miała miejsce na placach kościelnych⁹⁵. Tak było chociażby w Jarosławiu, gdzie urzędnicy nie pozwolili na organizację tego rodzaju uroczystości, obawiając się możliwości zapadnięcia podziemi rynku oraz tłumacząc się budową mostu na przedmieściach miasta⁹⁶.

Po „odwilży październikowej” w 1956 r. na krótki czas władze złagodziły przepisy o zgromadzeniach publicznych, ale taka polityka trwała dość krótko⁹⁷. Oprócz wprowadzonych zakazów, rządzący starali się również zminimalizować frekwencję na procesjach Bożego Ciała. W 1960 r. działacze komunistyczni z powiatu niżańskiego w celu odizolowania młodzieży od udziału w obrzędach religijnych, namawiali kierowników szkół do organizacji w tym celu wycieczek. Wielu z nich odmówiło jednak wykonania tych poleceń. Również zakłady pracy zachęcały tego dnia osoby zatrudnione do wyjazdów turystycznych w ramach środków z funduszu socjalnego⁹⁸. W 1961 r. w uroczystość Bożego Ciała w Rzeszowie odbyła się spartakiada, a około 12 000 dzieci wywieziono na wycieczkę do lasów i miejsc letniskowych w pobliżu miasta. Tego samego dnia w Stalowej Woli przed południem odbył się mecz bokserski oraz uliczne wyścigi motocyklowe, a po południu mecz piłkarski, pokazy lotnicze i zabawy dla dzieci. Z kolei młodzież z Jasła (800 osób) uczestniczyła w otwarciu przejścia w Barwinku, zaś w wielu miastach na terenie diecezji organizowano wycieczki krajoznawcze⁹⁹.

Władze administracyjne dążyły również do ograniczenia ruchu pielgrzymkowego. W diecezji przemyskiej jednym z ważniejszych punktów na mapie pątniczej była Kalwaria Pałacowska. Jeszcze w pierwszych latach po zakończeniu wojny przybywało tu nawet 80 000 wiernych, ale w 1950 r. urzędnicy państwowi wydali zarządzenia, nakazujące pielgrzymom uzyskanie zezwole-

---

⁹⁴ AAPrz, Rozporządzenia 1950 -1965, Rozporządzenia Kurii Biskupiej w Przemyśle z dnia 3 II 1950 r., b. sygn.; A. L. Sowa, *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945 - 2001)*, Kraków 2001, s. 101.

⁹⁵ AIPN Rz, 04/89, Sprawozdania miesięczne z pracy Sekcji I, Referatu IV, Sekcji II Wydziału XI WUBP w Rzeszowie 1953-1954, Sprawozdanie Sekcji I Wydziału XI WUBP w Rzeszowie za miesiąc czerwiec 1954 r. z dnia 5 VII 1954 r., k. 84 – 85.

⁹⁶ APRz, Prezydium WRN w Rzeszowie, Zjazdy, wizytacje, pielgrzymki, odpusty, misje, procesje 1954 r., sygn. 21228, k. 85.

⁹⁷ *Okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie zgromadzeń publicznych z dnia 25 VI 1957 r.*, w: P. Raina, *Kościół w PRL*, t. 1, s. 596 – 599.

⁹⁸ APRz, KW PZPR w Rzeszowie, Wydział Organizacyjny – Referat Sprawozdawczy, Tytuł: Informacja KP/KM 1960 r., sygn. 10024, k. 170 – 171.

⁹⁹ Tamże, Prezydium WRN w Rzeszowie, Boże Ciało 1962, sygn. 21162, k. 3 – 6.

nia na przebywanie w pasie granicznym. W związku z powyższym do wspomnianego sanktuarium przybyło wówczas tylko 6 000 pątników, z których większość nie posiadała odpowiednich dokumentów. Zostali oni więc zewidencjonowani, a zebrane materiały miały posłużyć do pracy operacyjnej prowadzonej przez bezpiekę. W 1962 r. lokalne władze komunistyczne nie wydały ani jednego zezwolenia na pielgrzymkę do Kalwarii Pałacowskiej, a na wędrujących wiernych nakładano mandaty karne. Od mieszkańców tej miejscowości żądano spisu przybyłych pątników, a na czas odpustu nie zaopatrywano miejscowego sklepu¹⁰⁰. Dodać należy, że rządzący w znacznym stopniu starali się również utrudnić ruch pielgrzymkowy do sanktuariów o charakterze ogólnopolskim np. do Częstochowy¹⁰¹.

Administracja państwowa starała się także doprowadzić do unicestwienia wszelkich przejawów życia społecznego Kościoła w Polsce. W 1950 r. w diecezji przemyskiej, podobnie jak i w całym kraju, urzędnicy publiczni przeprowadzali działania mające na celu likwidację organizacji „Caritas”. Dnia 23 I 1950 r. milicja zajęła pomieszczenia Związku „Caritas” diecezji przemyskiej, a przedstawiciel wojewody nałożył plomby na magazyny i biura¹⁰². Biorąc pod uwagę sytuację panującą w całym kraju, 30 I 1950 r. bp F. Barda do oddziałów parafialnych „Caritas” przesłał pismo, w którym informował o powołaniu komisji likwidacyjnej Związku „Caritas” diecezji przemyskiej. Jej celem było przekazanie jego majątku na rzecz kurii biskupiej, natomiast nieruchomości i ruchomości administrowane przez oddziały parafialne miały otrzymać tamtejsze jednostki administracji kościelnej¹⁰³. Dodać należy, że na terenie diecezji przemyskiej władze komunistyczne przejęły też wszystkie przedszkola „Caritas” (79) i domy dziecka (15) kierowane przez siostry zakonne¹⁰⁴.

Ograniczenia wprowadzane przez administrację komunistyczną dotyczyły też druków kościelnych, a wśród nich również Kroniki Diecezji Przemyskiej (KDP). W latach 1950 – 1956 w ogóle nie zezwalano na jej wydawanie¹⁰⁵,

¹⁰⁰ AAPrz, Teczka parafii Kalwaria Pałacowska, Sprawozdanie z odpustów w sanktuarium maryjnym w Kalwarii Pałacowskiej do sekretariatu Prymasa Polski w Warszawie z dnia 8 I 1963 r., b. sygn.

¹⁰¹ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 471.

¹⁰² H. BORCZ, *Represyjna polityka władz*, s. 110.

¹⁰³ M. KAPŁON, *Kościelna działalność charytatywna na terenie diecezji przemyskiej od zakończenia II wojny światowej do likwidacji organizacji „Caritas”*, w: *W mocy Ducha Świętego. Księga pamiątkowa dla Jego Ekscelencji Księdza Biskupa Edwarda Białogłowskiego z okazji XXV rocznicy święceń biskupich*, red. P. MIERZWA, M. NABOŻNY, Rzeszów 2013 r. s. 145.

¹⁰⁴ Tamże, s. 146.

¹⁰⁵ T. ŚLIWA, *Osiemdziesięciolecie „Kroniki Diecezji Przemyskiej”*, KDP 67(1981), z. 5-6, s. 126-128.

a objętość kolejnych roczników nieustannie ograniczano, tłumacząc to kłopotami w produkcji papieru¹⁰⁶.

3. Troska o obiekty sakralne i tworzenie nowych ośrodków duszpasterskich

Pomimo licznych represji władz, bp F. Barda starał się jednak prowadzić w miarę normalną pracę duszpasterską, dbając zarazem o powstawanie nowych miejsc kultu i rozwój sieci parafialnej.

Jednym z problemów, który pojawił się po II wojnie światowej była sprawa zagospodarowania opuszczonych przez grekokatolików cerkwi. Dnia 29 X 1945 r. przemyskie władze diecezjalne nakazały proboszczom, by cerkwie leżące na obszarze ich parafii traktowali jako filie kościołów parafialnych¹⁰⁷. Niejednokrotnie jednak duszpasterze informowali kurię, że opieka nad opuszczonymi świątyniami grekokatolickimi przekracza ich możliwości organizacyjne i materialne. Tak było między innymi w parafii Żmigród Nowy, gdzie ks. W. Findysz miał zaopiekować się 25 cerkwiami¹⁰⁸. Było to praktycznie niemożliwe, gdyż na skutek zmian demograficznych okoliczne wioski opustoszały, a odległość do wspomnianych obiektów sakralnych wynosiła nawet 25 km¹⁰⁹. W miarę możliwości władze diecezjalne przejmowały opuszczone cerkwie, tworząc przy nich ekspozytury parafialne. Dzięki temu tylko w latach 1945 – 1946 ocalały 24 świątynie¹¹⁰. Niestety po wojnie wiele cerkwi nie przetrwało. Niektóre z nich zostały przejęte przez instytucje państwowe, które przeznaczały je na budynki użyteczności publicznej, bądź też przez brak konserwacji skazując je na powolną dewastację. Bardzo często do tej ostatniej przyczyniała się miejscowa ludność, traktując opuszczone obiekty jako źródło zdobycia deficytowych materiałów budowlanych. Wobec rozległości obszaru opuszczonego przez ludność unicką, funkcji kuratora nad tymi obiektami sakralnymi nie mogli też pełnić lokalni duszpasterze, którzy byli bezradni wobec ogromnych potrzeb ekonomicznych i organizacyjnych¹¹¹. Bardzo trudno podać choćby przybliżoną liczbę, która mogłaby ukazać losy cerkwi grekokatolickich na obszarze diecezji przemyskiej. Według Ryszarda Brykowskiego spośród 553 unickich świątyń istniejących w 1939 r. na obszarze późniejszego województwa rzeszowskiego,

---

¹⁰⁶ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 564.

¹⁰⁷ *Rozporządzenie kurii biskupiej*, KDP 4 (1948), z. 2 – 3, s. 43.

¹⁰⁸ AAPrz, Teczka parafii Desznica, Pismo ks. W. Findysza do Kurii Biskupiej w Przemyśle z dnia 4 XII 1945 r. b. sygn.

¹⁰⁹ Tamże, Teczka parafii Żmigród, Pismo ks. W. Findysza do Kurii Biskupiej w Przemyśle z dnia 4 XII 1945 r. b. sygn.

¹¹⁰ A. NAŁĘCZ, *Cerkwie grekokatolickie w diecezji przemyskiej po roku 1945. Zarys problematyki*, Przemyśl 1988, s. 23 – 24.

¹¹¹ M. KAPŁON, *Diecezja przemyska w latach 1944 – 1964*, s. 114.

po wojnie uległo zniszczeniu 240¹¹². Z kolei według obliczeń Stanisława Krycińskiego, w 1945 r. na wspomnianym obszarze było 450 cerkwi, a spośród nich unicestwiono 350, z czego 300 w latach 1947 – 1956¹¹³.

W latach powojennych pod rządami bpa F. Bardy w diecezji przemyskiej powstawały również nowe obiekty sakralne. Władze komunistyczne zazwyczaj nie udzielały jednak pozwoleń na wznoszenie kolejnych świątyń. W takiej sytuacji niejednokrotnie duszpasterze wraz z parafianami podejmowali budowę nielegalnie. Tak było chociażby w miejscowości Dęba, gdzie księża z parafii Majdan odprawiali nabożeństwa przy prowizorycznym ołtarzu. Jesienią 1951 r. mieszkańcy rozpoczęli budowę prowizorycznej kaplicy z drewna. Odbywało się to bez pozwolenia władz, a jedynie urzędnikom przesłano listę z podpisami około 50 osób, które domagały się powstania tego obiektu. W odpowiedzi Prezydium PRN w Tarnobrzegu zażądało uzupełnienia dokumentacji, wobec czego przez kilka miesięcy na placu budowy nie podejmowano żadnych działań. W maju 1952 r. w ciągu 2 dni wybudowano tymczasową świątynię, przy której pracowali również zakwaterowani w pobliżu żołnierze. Wezwany w tej sprawie proboszcz tłumaczył, że księża w tę inicjatywę się nie angażowali, ale sprawuje tam mszę św., gdyż tego domagają się wierni¹¹⁴.

Jednym ze sposobów władz, mających na celu zniechęcenie duszpasterzy i wiernych do budowy obiektów sakralnych, było nakładanie wysokich obciążeń finansowych. Tak było w Lutczy, gdzie za lata 1959 – 1961 Wydział Finansowy w Strzyżowie nałożył na parafię podatek w wysokości 418 982 zł., zajmując na zabezpieczenie tej kwoty materiały budowlane. Wobec tego 2 X 1962 r. Urząd Parafialny w Lutczy wniósł odwołanie do Wojewódzkiego Wydziału Finansowego, który naliczył nową kwotę daniny w wysokości 690 580 zł. Pod jej zastaw zajęto kolejny budulec, a w rozwiązaniu problemu nie pomogły nawet skargi do Prezydiów WRN w Rzeszowie i PRN w Strzyżowie, a także do przewodniczącego Rady Państwa¹¹⁵.

Mimo rozlicznych trudności, wynikających między innymi z braku zrozumienia urzędników państwowych, w latach 1944 – 1964 w diecezji przemyskiej powstały następujące miejsca kultu:

¹¹² R. BRYKOWSKI, *W sprawie architektury cerkiewnej województwa rzeszowskiego po 33 latach*, w: *Losy cerkwi w Polsce po 1944 r.*, red. A. MAREK i in., Rzeszów 1997, s. 158-159.

¹¹³ S. KRYCIŃSKI, *Cerkwie w Bieszczadach*, Pruszków 2005, s. 5.

¹¹⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Urząd do Spraw Wyznań, Zespół do Spraw Kościoła Rzymskokatolickiego, Wroga działalność kleru na terenie województwa rzeszowskiego, sygn. 18/431, k. 2 – 3.

¹¹⁵ AAprz, Teczka parafii Lutcza, Prośba mieszkańców gromady Lutcza o zwolnienie od podatku dochodowego wyznaczonego z budowy kościoła skierowana do Aleksandra Zawadzkiego przewodniczącego Rady Państwa w Warszawie z dnia 28 X 1963 r., b. sygn.

Tab. 2. Nowe miejsca kultu powstałe w diecezji przemyskiej w latach 1944-1964

Lp	Miejscowość	Rodzaj inwestycji wyb. – wybudowano przek. – przekształcono utw. – utworzono	Czas pro- wadzenia prac
1	Bachórzec	Wyb. kościół	1956-1961
2	Bączal Dolny	Wyb. kościół	1957-1959
3	Blizianka	Przek. cerkiew w kościół	po 1945
4	Błędowa Tyczyńska	Wyb. kaplicę	1957
		Wyb. nowy kościół	1957- 1960
5	Bonarówka	Przek. cerkiew w kościół	po 1945
6	Brzóza Stadnicka	Wyb. prowizoryczny kościół	1959
7	Brzyska Wola	Wyb. kościół (spłonął w 1961)	1958
		Urządzono kaplicę na plebanii	1961
8	Budy Głogowskie	Wyb. kościół	1948-1951
9	Budy Łańcuckie	Wyb. kościół	1948-1952
10	Cholewiana Góra	Wyb. kościół	1952
11	Chwałowice	Prowadzono budowę kościoła, przerwaną w 1960	1958-1960
12	Ciechań	Przek. cerkiew w kościół	1949
13	Cieszacin Wielki	Wyb. kościół	1946-1948
14	Dabrowki k. Łańcuta	Utw. kaplicę w domu sióstr służeb- niczek dębickich	1953
15	Desznica	Przek. cerkiew w kościół	1947
16	Dubiecko	Wyb. kościół	1934-1952
17	Głębokie	Utw. kaplicę w domu mieszk.	po 1944
		Wyb. kaplicę	1958 r.
18	Gorzyce k. Tarnobrzega	Wyb. kościół	1947-1950
19	Grab	Wyb. drewnianą kaplicę	1955
20	Grodzisko Strzyżowskie	Wyb. kościół	1956-1959
21	Hucisko Jawornickie	Wyb. kościół	1956-1958
22	Jasionów	Wyb. kościół	1936-1955
23	Jasło-pw. św. Antoniego Padewskiego	Wyb. kościół	1957-1963
24	Jata	Wyb. kościół	1945-1948
25	Kąkolówka	Wyb. kościół	1957-1960
26	Kopcie	Wyb. kościół	1957-1963
27	Krasne k. Sieniawy	Wyb. kościół	1939-1955
28	Lutcza	Wyb. kościół	1958-1962
29	Lutoryż	Wyb. kaplicę tymczasową	1956
		Wyb. kaplicę stałą	1957
30	Łubienko	Wyb. kościół	1948-1951
31	Łubno-Opacie	Wyb. kościół	1947
32	Majdan Sieniawski	Wyb. kościół	1954-1960
33	Manasterz k. Sieniawy	Wyb. kościół	1938-1951
34	Medynia Głogowska	Wyb. kaplicę	1944
		Wyb. kościół	1958-1960
35	Mirocin	Wyb. kościół	1957
36	Myscowa	Przek. cerkiew w kościół	1949

37	Nieglowice	Utw. kaplicę w sali teatralnej	15 XI 1944
38	Nienadowa	Utw. kaplicę w ochronce sióstr	1946
39	Nowa Dęba	Utw. tymczasową kaplicę w bloku	1947
		Wyb. kaplicę	1951
40	Nowosielec	Przeniesiono i rozbudowano kaplicę z Kopek	1957-1958
41	Olchowiec	Przek. cerkiew w kościół	1949
42	Ostrów k. Przeworska	Wyb. kościół	1937-1946
43	Pakoszkówka	Wyb. kościół	1937-1948
44	Pniów	Wyb. kościół	1957-1959
45	Polany	Przek. cerkiew w kościół	1949
46	Pstrągówka	Wyb. tymczasową kaplicę	1946
47	Radomyśl n. Sanem	Wyb. kościół	1958-1959
48	Rączyna	Utw. publiczną kaplicę w domu sióstr służebniczek	1958
49	Stalowa Wola- pw. M. B. Królowej Polski	Wyb. kościół	1956-1973
50	Strażów	Wyb. kościół	1948-1949
51	Szówsko	Wyb. kościół	1938-1960
52	Świętoniowa	Wyb. kościół	1959
53	Świlcza	Wyb. kościół	1939-1960
54	Tarnowiec	Wyb. kościół	1935-1949
55	Trzebownik	Wyb. kościół	1939-1946
56	Ulanica	Wyb. kościół	1946
57	Wierzbna	Wyb. kościół	1947-1952
58	Wola Rusinowska	Wyb. kaplicę	1946
59	Wrzawy	Wyb. kościół	1958-1961
60	Wygarki	Utw. Kaplicę w budynku dworskim	1944
61	Zaborów	Wyb. kościół	1957-1959
62	Zalesie k. Rzeszowa	Przek. cerkiew w kościół	1946
63	Zamojsce	Utw. Kaplicę w starym spichlerzu	1945

Źródło: *Schematyzm diecezji rzeszowskiej (stan z dnia 1 XII 2010 r.)*, red. J. Sądel, J. Buczek, P. Mierzwa, Rzeszów 2010, passim; *Rocznik diecezji sandomierskiej (stan z dnia 15 XI 2010 r.)*, red. K. Kida, Sandomierz 2010, passim; *Rocznik archidiecezji przemyskiej. Album (stan z dnia 15 IV 1997 r.)*, red. J. Bar, W. Partyka, B. Rajnowski, Przemyśl 1997 r. passim.

Tabela nr 2 ukazuje nowe miejsca kultu powstałe w latach 1944-1964. W tym czasie powstało ich 63, a wśród nich dominują nowe świątynie.

Sporo trudności duszpasterze i wierni musieli pokonać, chcąc dokończyć remontu i przebudowy obiektów sakralnych na terenie diecezji przemyskiej w latach 1944 – 1964. Zakres inwestycji w tym względzie ukazuje tabela nr 3.

Tab. 3. Remonty i przebudowa obiektów sakralnych na terenie diecezji przemyskiej w latach 1944-1964

Lp	Miejscowość	Rodzaj inwestycji	Rok
1	Bałucianka	Wyremontowano kościół	1959
2	Budziwój	Rozbudowano kościół	1961-1962
3	Chłopice	Odnowiono polichromię w kościele	1959
4	Chmielnik Rzeszowski	Rozbudowano kościół	1957
5	Chmielów	Umieszczono w kościele witraże. Wykonano polichromię, centralne ogrzewanie i posadzkę	1945-1948
6	Dąbrówki k. Łańcuta	Rozbudowano kaplicę w domu sióstr służebniczek dębickich	1957
7	Dobkowice	Przeprowadzono remont świątyni pocerkiwnej i rozbudowano ją	1962
8	Dobrzechów	Wykonano polichromię w kościele	1955
9	Dubiecko	Pomalowano polichromię kościoła	1956
10	Dukla	Odbudowano kościół pw. św. Marii Magdaleny	1945-1948
11	Dydnia	Wykonano polichromię w kościele	1960
12	Grabownica	Wykonano polichromię w kościele	1955
13	Gwoźnica Górna	Przeprowadzono remont kościoła	1950-1951
14	Haczów	Przeprowadzono remont drewnianego kościoła	1958
		Umieszczono witraż w nowym kościele	1950
15	Harkłowa	Pomalowano kościół	1959
16	Hłudno	Rozbudowano kościół	1958-1961
17	Hoczew	Przeprowadzono remont kościoła	1955-1956
18	Jabłonica	W kościele dobudowano zakrystię	1956
19	Jarosław – pw. Trójcy Św.	Wykonano polichromię w kościele	1958
20	Jasionka k. Dukli	Przeprowadzono remont kościoła	1952
21	Jasło – kościół klasztorny sióstr wizytek	Odbudowano kościół	1945-1951
22	Jasło – pw. św. Stanisława	Przeprowadzono remont kościoła	1945-1949
23	Jawornik Polski	Wykonano polichromię w kościele	1960
24	Jedlicze	Przeprowadzono remont kościoła	1947-1949
25	Kobylany	Odbudowano wieżę kościelną	1948
26	Komańcza	Odbudowano kościół	1957
27	Kombornia	W kościele wykonano polichromię	1956-1957
28	Korczyna	Wstawiono witraże w kościele	1944
		Wykonano polichromię	1959

29	Kosina	Przeprowadzono konserwację drewnianego kościoła	1954 i 1958
30	Krasna	Przeprowadzono remont kościoła	1949
		Pomalowano kościół	1960
31	Królik Polski	Przeprowadzono remont kościoła	1957
32	Krzemienica	Przeprowadzono remont drewnianego kościoła	1950
33	Lubla	Przeprowadzono remont kościoła	1945-1946
34	Lutowiska	Przeprowadzono remont kościoła	1960-1963
35	Łączki Jagiellońskie	Przeprowadzono remont kościoła	
36	Łopuszka Wielka	Wykonano polichromię w kościele	1960
37	Łukowe	Przeprowadzono remont kościoła	1948
38	Manasterz k. Kańczugi	Wykonano polichromię w kościele	1960
39	Manasterz k. Sieniawy	Wykonano polichromię w kościele	1958
40	Mazury	Wykonano ołtarz główny	1952
		Wykonano ołtarze boczne	1962
41	Mrzygłód	Przeprowadzono remont kościoła	1963
42	Munina	Rozbudowano kaplicę	1945-1946
43	Nienadowa	Rozbudowano kościół	1946
44	Nienaszów	Przeprowadzono remont kościoła	1946
45	Nowosielce Kozickie	Przeprowadzono remont kościoła	1952-1954
46	Nowy Nart	Rozbudowano kościół	1950
47	Nowy Żmigród	Przeprowadzono remont kościoła	po 1945
48	Nozdrzec	Wykonano polichromię kościoła	1963
49	Pielnia	Przeprowadzono remont kościoła	1947
50	Połomia	Przeprowadzono remont kościoła	1952-1957
51	Pruchnik	Przeprowadzono remont kościoła	1958
52	Przemyśl – katedra	Wstawiono witraże w kościele	po 1944
53	Przybyszówka	Rozbudowano kościół	1954-1955
54	Rudnik n. Sanem	Pomalowano kościół	1952
55	Rymanów	Przeprowadzono remont kościoła	1948
56	Siedliska k. Dynowa	Rozbudowano kościół	1954
57	Sławęcín	Przeprowadzono konserwację drewnianego kościoła	1956
58	Smolarzyny	Rozbudowano kościół	1954
59	Stale	Przeprowadzono remont kościoła	po 1944
60	Stany	Rozbudowano kościół	1955
61	Szebnie	Odbudowano kościół	1946-1947
		Położono nową posadzkę	1950
		Wykonano nową polichromię	1957
62	Szówsko	Wykonano polichromię w kościele	1964
63	Średnia Wieś	Przeprowadzono remont kościoła	1960-1968
64	Tarnobrzeg- pw. Wniebowzięcia NMP	Pomalowano kościół	1959
65	Trzeboś	Przeprowadzono remont kościoła	1945-1955

66	Wacławice	Przeprowadzono remont i przebudowę kościoła	1947
67	Wesoła	Rozbudowano kościół	1956-1959
68	Wielkie Oczy	Przeprowadzono remont kościoła	1955
69	Wola Raniżowska	Otynkowano kościół	1954-1955
70	Zaleszany	Pomalowano kościół	1955
71	Załęże k. Jasła	Rozbudowano kościół	1951-1952
72	Zarzecze	Przeprowadzono remont kościoła	po 1944
73	Zręcin	Przeprowadzono konserwację polichromii	1957-1959

Źródło: *Schematyzm diecezji rzeszowskiej (stan z dnia 1 XII 2010 r.)*, passim; *Rocznik diecezji sandomierskiej (stan z dnia 15 XI 2010 r.)*, passim; *Rocznik archidiecezji przemyskiej. Album*, passim.

Tabela nr 3 ukazuje inwestycje remontowe i przebudowę obiektów sakralnych na terenie diecezji przemyskiej, wykonane w latach 1944-1964. Działania w tym względzie były związane przede wszystkim z odbudową świątyń, ale z czasem dokonywano również remontów mających na celu ułatwienie wiernym przeżywania liturgii. Trzeba też pamiętać, że powyższa tabela zawiera z pewnością dane niepełne, gdyż nie zawsze zachowały się dokumenty i wspomnienia na temat przeprowadzonych prac, a niejednokrotnie wobec ingerencji władz księży podejmowane zabiegi konserwatorskie starali się zachować w tajemnicy.

Biskup F. Barda troszczył się również o rozwój sieci parafialnej na terenie diecezji. Sporym utrudnieniem w tym względzie był wspomniany już dekret o obsadzaniu stanowisk kościelnych z 9 II 1953 r., którego 2 artykuł stanowił: „Tworzenie, przekształcanie i znoszenie duchownych stanowisk kościelnych oraz zmiana ich zakresu działania wymaga uprzedniej zgody właściwych organów państwowych”¹¹⁶. Po październiku 1956 r. prawo to zostało nieco złagodzone, gdyż nowe rozporządzenie w tej sprawie przyznawało władzom mniejsze możliwości ingerencji. Podkreślono jednak konieczność porozumienia z urzędnikami wojewódzkimi przy tworzeniu, znoszeniu czy zmianie granic parafii oraz przy mianowaniu proboszczów lub administratorów, a to z kolei dawało im szerokie uprawnienia do ograniczenia liczby nowych placówek duszpasterskich¹¹⁷. Na przekór utrudnieniom biurokracji państwowej, dzięki odwadze władz diecezjalnych, księży i wiernych, po II wojnie światowej w latach 1944 – 1964, udało się erygować ok. 100 ośrodków duszpasterskich. Ich dane ukazuje tabela nr 4.

¹¹⁶ *Dekret Rady Państwa o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, w: P. RAINA, *Kościół w PRL*, t. 1, s. 392.

¹¹⁷ B. FIJAŁKOWSKA, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 2, cz. 1, s. 30 – 31.

Tab. 4. Ośrodki duszpasterskie utworzone po II wojnie światowej przez bpa F. Bardę

Miejscowość	Rodzaj placówki e. – ekspozytura p. – parafia	Data erygowania	Data obsadzenia
Sanok II	nowa p. z Sanok I	8 IV 1945	1945
Dębno	e. z Leżajska	2 IV 1945	IV 1945
Ulanica	e. z Dynowa	30 V 1945	15 VII 1945
Załuż	e. z Leska	22 VI 1945	1945
Końskie	e. z Dydni	21 VII 1945 potw. 30 I 1946	15 IV 1946
Gorzyce	e. z Gniewczyny	11 VII 1945 potw. 13 IX 1945	27 VIII 1945
Munina	e. z Jarosławia	1 VIII 1945	IX 1945
Pełkinie	e. z Jarosławia	24 VIII 1945	30 VIII 1945
Zamojsce	e. z Radymna	IX 1945	15 IX 1945
Stare Miasto	e. z Leżajska	12 X 1945	16 XI 1945
Ostrów k. Radymna	e. z Łowiec	13 X 1945	2 IX 1946
Sośnica	e. z Radymna	2 XI 1945 r.	29 IX 1945
Trzebownik	e. ze Staromieścia	17 XI 1945	17 XI 1945
Bolestraszyce	e. z Żurawicy	17 XI 1945	21 XI 1945
Dąbrówka	e. z Kurzyny	17 XI 1945	4 II 1947
Łubno Opacie	e. z Łubienka	1945	19 II 1951
Blizianka	e. z Niebylca	2 I 1946 potw. 31 I 1946	I 1946
Jurowce	e. ze Strachociny	12 I 1946 potw. 10 VII 1946	12 I 1946
Jabłonica Polska	e. z Komborni	15 I 1946.	1946
Rozbórz Okragły	e. z Pruchnika	30 I 1946	20 II 1946
Krzeczowice	e. z Siennowa	7 II 1946	1946
Węglówka	e. z Korczyny	7 II 1946	1946
Tarnawka	e. z Husowa	15 III 1946	15 III 1946
Drohojów	e. z Waclawic	4 IV 1946	1 VII 1957
Grabówka	e. z Grabownicy	10 IV 1946	15 XI 1946
Zalesie	e. ze Słociny	30 IV 1946	30 IV 1946
Nehrybka	e. z Pikulic	19 V 1946.	1948
Torki	e. z Medyki	8 VI 1946	24 II 1967
Nowosielce Gniewosz	e. z Zarszyna	13 IX 1946	XII 1946
Pełmatycze	e. z Zarzecza	23 IX 1946	26 VI 1952
Budy Głogowskie	e. z Mrowli	27 IX 1946	15 I 1947
Hadle Szklarskie	e. z Jawornika	16 X 1946	2 V 1946
Smolarzyny	e. z Łańcuta	25 X 1946	—
Surochów	e. z Jarosławia	1946	17 IX 1948
Brzeżanka	e. ze Strzyżowa	21 III 1947	—
Krasna	e. z Lutczy	19 VII 1947	22 III 1948
Wietlin	e. z Laszek	10 X 1947	1947
Zaborów	e. ze Strzyżowa	17 XI 1947	17 XI 1947
Siedliska	e. z Dylągowej	15 XII 1947	21 VIII 1948

Diecezja przemyska pod rządami bpa Franciszka Bardy w latach 1944-1964

Desznica	e. ze Żmigrodu Nowego	29 XII 1947	4 XII 1957
Lecka	e. z Błażowej	1947	15 VIII 1949
Mirocin	e. z Przeworska	14 I 1948	1948
Kormanice	e. z Grochowiec	31 I 1948	12 IV 1948
Polańczyk	e. z Wołkowyji	17 II 1948	25 VIII 1948
Walawa	e. z Wyszatyc	21 II 1948	1 VII 1948
Olchowce	e. z Sanok II	28 II 1948	7 VII 1957
Hurko	e. z Przemyśl-Błonie	5 III 1948	5 III 1958
Krówniki	e. z Przemyśl-Błonie	5 III 1948	XII 1955
Niechobrz	e. ze Zgłobnia	24 VI 1948	1 VII 1948
Myczków	e. z Hoczwi	29 VII 1948	1981
Hermanowice	e. z Pikulic	31 VII 1948	19 X 1948
Jabłonka	e. z Dydni	15 XI 1948	1948
Łętownia	e. z Ujkowic	22 XI 1948	—
Rzeszów Chrystusa Króla	p. usuwalna	25 XI 1948	1 I 1949
Tywonia	e. z Jarosławia	1948	29 IV 1948– 21 VI 1953
Wujskie	e. z Sanok I	1948	17 II 1948
Rzeszów Saletyni	p. usuwalna	14 I 1949	1949
Iwonicz Zdrój	e. z Iwonicza	1950	31 VIII 1950
Strażów	e. z Krasnego	29 XII 1950	1 I 1951
Chwałowice	e. z Pniowa	22 VI 1951	23 VII 1951
Małkowice	e. z Żurawicy	25 VIII 1951	1951
Boratyn	e. z Rokietnicy	3 IX 1951	1951
Bereska	e. z Hoczwi	przed 1952	—
Bezmiechowa Górna	e. z Leska	przed 1952	1968
Bóbrka	e. z Uherzec	przed 1952	1975
Czarnorzeki	e. z Korczyny	przed 1952	—
Czerteż	e. z Sanok I	przed 1952	—
Grab	e. ze Żmigrodu Nowego	przed 1952	—
Januszkowice	e. z Brzostka	przed 1952	1967(utw.)
Kostarowce	e. ze Strachociny	przed 1952	—
Krempna	e. ze Żmigrodu Nowego	przed 1952	1969(utw.)
Królik Wołoski	e. z Królika Polskiego	przed 1952	—
Łukowe	e. z Tarnawy Górnej	przed 1952	15 XII 1970
Manasterzec	e. z Leska	przed 1952	—
Mchawa	e. z Baligrodu	przed 1952	1 VII 1987
Mielnów	e. z Krasieczyna	przed 1952	—
Młyny	e. z Kalnikowa	przed 1952	VII 1968
Myscowa	e. ze Żmigrodu Nowego	przed 1952	—
Olszany	e. z Krasieczyna	przed 1952	1969
Pawłokoma	e. z Dylągowej	przed 1952	—

Piątkowa	e. z Futomy	przed 1952	1972
Pielgrzymka	e. z Samoklęsk	przed 1952	—
Postołów	e. z Leska	przed 1952	—
Rokszycy	e. z Krasieczyna	przed 1952	—
Ryszkowa Wola	e. z Zapałowa	przed 1952	1969
Rzepnik	e. z Łączek Jagiel- lońskich	przed 1952	—
Stefkowa	e. z Uherzec	przed 1952	—
Trepcza	e. z Sanok I	przed 1952	1973
Tylawa	e. z Dukli	przed 1952	1966
Ulucz	e. z Borownicy	przed 1952	—
Wara	e. z Nozdrzca	przed 1952	1985
Wybrzeże	e. z Dubiecka	przed 1952	—
Zahoczewie	e. z Hoczwi	przed 1952	—
Drohobyczka	e. z Dubiecka	14 III 1952	10 VI 1952
Krasne k. Sieniawy	e. z Majdanu Sie- niawskiego	30 IV 1957	11 VII 1957
Niegłowice	e. z Jasła	4 V 1957	1957
Nienadowa	e. z Dubiecka	7 V 1957	13 IX 1957
Lutoryż	e. z Boguchwały	24 VII 1957	24 VII 1957
Poździacz	e. z Medyki	1957	8 III 1957
Rączyna	e. z Pantalowic	25 VII 1958	1958
Odrzechowa	e. z Głębokiego	27 VII 1958	1958
Błędowa Tyczyńska	e. z Chmielnika	28 VII 1958	VIII 1958
Brzyska Wola	e. z Tarnawca	1958	VIII 1958
Cisna	e. z Baligrodu	1958	2 VIII 1958

Źródło: AAPrz, Tabele służbowe księży: Zbigniewa Chimiaka, Adama Czubka, Józefa Czyża, Jana Dołowego, Mieczysława Drapały, Edwarda Dregi, Józefa Dudy, Tadeusza Dziadka, Władysława Fietko, Zbigniewa Fróga, Augustyna Gliwy, Józefa Głowińskiego, Józefa Grygla, Franciszka Guni, Jana Habrata, Kazimierza Haligowskiego, Bolesława Hołuba, Franciszka Jary, Ignacego Jarka, Karola Jendyka, Pawła Jękota, Jana Kolanko, Jana Kosiora, Piotra Kuźniara, Jana Markiewicza, Franciszka Markowicza, Alfreda Mastaja, Jana Mikosza, Marcina Myszaka, Franciszka Nowaka, Marcina Pawula, Piotra Pielecha, Jana Ramockiego, Jana Rąba, Antoniego Raizera, Piotra Roztockiego, Józefa Ryczana, Stanisława Rysza, Adama Sikory, Alfreda Solarskiego, Franciszka Stopy, Józefa Szarego, Eugeniusza Śpiewli, Leona Wilka, Władysława Winiarza, Franciszka Winnickiego, Stefana Zawadzkiego, Antoniego Ziobro, Stanisława Żukowskiego, b. sygn.; tamże, *Rocznik diecezji przemyskiej ob. łac. na rok 1938* [Rocznik kurialny ze zmianami naniesionymi przez władze kościelne], b. sygn.; tamże, *Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1952* [Rocznik kurialny ze zmianami naniesionymi przez władze kościelne], b. sygn.; tamże, *Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1958* [Rocznik kurialny ze zmianami naniesionymi przez władze kościelne], b. sygn.; *Schematyzm diecezji rzeszowskiej. Wydanie jubileuszowe na Wielki jubileusz Wcielenia (stan z dnia 25 III 2000 r.)*, Rzeszów 2000, passim; J. Rąb, *Zarys dziejów parafii diecezji przemyskiej*, cz. 1, Albigowa-Łukowe, Przemyśl 1973, passim [mps w BMWSDPrz]; tenże, *Zarys dziejów parafii diecezji przemyskiej*, cz. 2, Majdan-Żyznów, Przemyśl 1973, passim [mps w BMWSDPrz]; *Zmiany w diecezji*, KDP 41(1948) – 43(1957), passim.

Tabela ukazuje nowe placówki duszpasterskie, które w diecezji przemyskiej utworzono na przestrzeni lat 1944 – 1964. Większość z nich

miała charakter wikariatów eksponowanych¹¹⁸ i powstały one przede wszystkim w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Na skutek dekretu z 1953 r. nastąpiło załamanie tego procesu, a ponowny rozwój sieci parafialnej rozpoczął się jesienią 1956 r., lecz w 1958 r. sytuacja wróciła do komunistycznej „normy”. Warto zwrócić uwagę, że nie wszystkie tworzone stacje duszpasterskie rozpoczęły działalność natychmiast po ogłoszeniu dekretu erygującego. Często mijało kilka miesięcy, a nawet lat, zanim dana placówka otrzymała kapłana, rozpoczynając tym samym normalną pracę. Przed 1952 r. powstało też szereg wikariatów eksponowanych, których nie obsadzono, aż do czasów obecnych. Co więcej, nie zachowały się również dekrety powołujące je, a jedynym śladem ich istnienia były zapisy w rocznikach diecezjalnych. Ogółem w latach 1944 – 1964 utworzono 104 placówki duszpasterskie.

4. Synod diecezjalny

Bardzo ważnym przedsięwzięciem, które udało się wypełnić biskupowi F. Bardzie było przeprowadzenie synodu. Po raz pierwszy taki zamiar ordynariusz podjął w maju 1939 r., ale z wiadomych powodów nie został on zrealizowany¹¹⁹. Kilka lat po zakończeniu wojny – 31 VIII 1951 r. bp F. Barda po raz kolejny zapowiedział zwołanie synodu¹²⁰. Dnia 19 III 1955 r. wydał oficjalny dekret, a miał się on rozpocząć w przemyskiej katedrze 13 IV 1955 r. o godz. 8⁰⁰. Do uczestnictwa w nim zostali wezwani: wikariusz generalny, kapituła katedralna, rektor i profesorowie seminarium, dziekani i wicedziekani diecezji, jeden proboszcz z każdego dekanatu, proboszczowie miasta Przemyśla, kilku wyznaczonych katechetów i wikariuszy, przełożony generalny księży michalitów oraz przedstawiciele zakonów osiadłych w diecezji¹²¹.

Synod diecezjalny był powiązany z rekolekcjami dla uczestników, stąd też jeszcze 12 V wieczorem odbyło się nabożeństwo i konferencja bp F. Bardy. Kolejnego dnia o godz. 8⁰⁰ na mszy św. nastąpiło otwarcie, a jego

---

¹¹⁸ Wikariat eksponowany (nazwa charakterystyczna m. in. dla diecezji przemyskiej) – powstawał w miejscach, gdzie nie można było erygować parafii (np. ze względu na brak zezwolenia władz) poprzez wydzielenie jego terytorium z własnym kościołem i duszpasterzem, który posiadał takie same prawa i obowiązki jak proboszcz. Kapłan obsługujący tę placówkę na opisanym obszarze kościelnym nazywany był wikariuszem eksponowanym, choć w innych regionach Polski określenia te były odmienne. Zob. F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 577.

¹¹⁹ *Synod diecezji przemyskiej odprawiony w dniach 13 i 14 kwietnia 1955 r. w Przemyślu pod przewodnictwem dra Franciszka Bardy biskupa przemyskiego ob. łac.*, [Przemyśl 1957], s. 9.

¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Tamże, s. 19 – 20.

uczestnicy złożyli wyznanie wiary i przysięgę antymodernistyczną. O godz. 10³⁰ odbyła się konferencja ordynariusza, a następnie w auli seminaryjnej odczytano część statutów. Wówczas też przedstawiono kandydatury 12 sędziów, 8 egzaminatorów synodalnych i 6 proboszczów konsultorów, których zatwierdzono przez akklamację¹²². Po południu miała miejsce kolejna nauka bpa F. Bardy¹²³, a po niej w auli seminarium odczytano kolejne projekty statutów¹²⁴. Drugi dzień synodu rozpoczął się mszą św., po niej zaprzysiężono nowych sędziów, egzaminatorów synodalnych i proboszczów konsultorów, by następnie w dalszym ciągu odczytywać planowane statuty. Po południu zostały one zatwierdzone¹²⁵, a synod zamknięty¹²⁶. Ostatnim jego akordem była sesja rozszerzonej komisji, która odbyła się 16 IV 1955 r. W jej trakcie ustalono ostateczny tekst prawa diecezjalnego¹²⁷, które zatwierdził ordynariusz¹²⁸.

Zakończenie

Jak można było zauważyć w powyższej charakterystyce diecezji przemyskiej, lata pasterzowania bpa F. Bardy w okresie powojennym były szczególnie trudne. Dodatkowo należy pamiętać, że władze komunistyczne upatrywały w nim zajadłego przeciwnika nowego ustroju i ZSRR. Taka opinia miała wynikać z jego wrogich wypowiedzi w czasie wizytacji i kongregacji dziekańskich. Poza tym ordynariusz nie akceptował ruchu księży postępowych, a według funkcjonariuszy bezpieki wspierał też podziemie niepodległościowe. Mając świadomość swojej opinii w kręgach reżimowej administracji, a także znając panujące wówczas realia, na wypadek aresztowania bp F. Barda wyznaczył swojego następcę, którym miał zostać – bp Wojciech Tomaka¹²⁹. Władze komunistyczne uważały, że ordynariusz swoją postawą wpływa też na antypaństwowe nastawienie całej przemyskiej kurii¹³⁰. Planowano nawet doprowadzić do jego usunięcia i zastąpić go duchownym

¹²² Tamże, s. 31 – 32.

¹²³ Tamże, s. 59 – 65.

¹²⁴ Tamże, s. 33.

¹²⁵ Tamże, s. 33 – 34.

¹²⁶ Tamże, s. 45.

¹²⁷ Tamże, s. 36.

¹²⁸ Tamże, s. 46.

¹²⁹ AIPN Rz, 055/60, Teczka zagadnieniowa kuria biskupia i seminarium duchowne w Przemyślu 1947-1960, Referat z analizy Sekcji I Wydziału XI WUBP w Rzeszowie z dnia 1 VIII 1953 r., k. 160 – 161.

¹³⁰ AIPN Rz, 04/90, Sprawozdania z pracy Wydziału VI WUdsBP Rzeszów za lata 1955-1956, Sprawozdanie z pracy operacyjnej Wydziału VI WUdsBP w Rzeszowie za okres od dnia 1 X do 31 XII 1955 r. z dnia 5 I 1956 r., k. 83.

podległym nowej władzy¹³¹. Biskup F. Barda nie wierzył w szczerą intencję władz komunistycznych, stąd też w rozmowach z kapłanami negatywnie wyrażał się m. in. o Porozumieniu z 14 IV 1950 r.¹³². W oczach bezpieki był on uznawany za konserwatywnego ascetyka, który nie czytał prasy, nie słuchał radia i niechętnie korzystał z telefonu. Poza tym, według tajnych służb, miał udzielać pomocy duchownym zaangażowanym w działalność podziemną. Stwierdzono również, że od momentu złotego jubileuszu kapłaństwa przyjął jeszcze bardziej zdecydowaną postawę¹³³.

Wszelkie podane na temat ordynariusza sady miały swoje źródła w prowadzonej na szeroką skalę inwigilacji, która rozpoczęła się jeszcze w styczniu 1946 r.¹³⁴. Po roku 1953 funkcjonariusze tajnych służb ze szczególną intensywnością zaczęli rozpracowywać kandydatów na werbunek wśród jego współpracowników, krewnych, a nawet lekarzy¹³⁵. Próbowano również pozyskać adwokata biskupa i kapituły, konserwatora obrazów oraz świeckich pracowników kurii. Bezpieka sprawdzała też korespondencję i założyła podsłuch telefoniczny¹³⁶. W roku 1960 lub 1962 w trakcie remontu kurii i pałacu biskupiego zamontowano również tam instalację podsłuchową¹³⁷.

Mimo wielu przeszkód stawianych przez władze komunistyczne, bp F. Barda starał się gorliwie wypełniać swoje obowiązki. Oprócz zwyczajnych czynności i prac, kierował on też do wiernych listy pasterskie. Wśród nich były pisma, które do diecezjan odnosił on na początku Wielkiego Postu. Wybrane listy wielkopostne pasterza przemyskiego ukazuje tabela nr 5.

---

¹³¹ H. DOMINICZAK, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 50.

¹³² AIPN Rz, 04/86, Sprawozdania z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za rok 1950, Sprawozdanie z pracy Wydziału V WUBP w Rzeszowie za miesiąc maj 1950 r. z dnia 6 VI 1950 r., k. 51.

¹³³ AIPN Rz, 055/60, Teczka zagadnieniowa kuria biskupia i seminarium duchowne w Przemyślu 1947-1960, Informacja dotycząca sytuacji w ogniwach kleru wyższego na terenie województwa rzeszowskiego z dnia 20 X 1956 r., k. 12 -13.

¹³⁴ K. CHMIELOWIEC, *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupiej w Przemyślu w latach 1944-1965*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. DZIUROK, Warszawa 2009, s. 259.

¹³⁵ Tamże, s. 260.

¹³⁶ Tamże, s. 265 – 267.

¹³⁷ Tamże, s. 279.

Tab. 5. Wybrane listy wielkopostne bpa F. Bardy

Rok	Treść listu
1948	Biskup F. Barda ubolewał nad grzechem pijaństwa, który rozpowszechnił się w czasie wojny dotykając pijącego, jego rodzinę i całe społeczeństwo. Jako sposoby jego zwalczania wskazał: przysięgę abstynencką dzieci przy I Komunii św., umartwienie w spożyciu alkoholu i rozwój parafialnych bractw trzeźwości.
1949	Ordynariusz zwrócił uwagę na kłopoty rodzin, którymi są: zubożenie wiary, ale też bieda i choroby. Zachęcił on rodziny do oddania się w opiekę NSPJ, budzenia miłości do niego i modlitwy.
1950	Pasterz diecezji przypomniał czym jest parafia i jakie są jej cele. Podkreślił, że jej funkcja jest niezwykle istotna, gdyż prowadzi ona wiernych do zbawienia przez udzielone sakramenty i głoszone Słowo Boże.
1954	Po raz kolejny ordynariusz zwrócił uwagę na problem pijaństwa, nawiązując do swojego listu sprzed 6 lat. Szczególnie ubolewał, że alkohol towarzyszy nieodłącznie przyjęciom związanym z przyjmowanymi sakramentami. Wobec tragedii alkoholizmu biskup zwrócił się do wiernych z prośbą o trzeźwość w Wielkim Poście.
1957	Biskup F. Barda poruszył sprawę łaski uświęcającej, nawiązując do tematu przewidzianego na ten rok Wielkiej Nowenny: „Polska żyje łaską uświęcającą”. Początkiem łaski uświęcającej jest chrzest, ale należy się o nią nieustannie troszczyć. Okazję ku temu stanowi Wielki Post, w którym można skorzystać z sakramentu pokuty.
1958	Nawiązując do setnej rocznicy objawień maryjnych w Lourdes ordynariusz przypomniał wezwanie Matki Bożej do pokuty. Wskazał też na potrzebę walki z pokusą materializmu oraz z plagą alkoholizmu. Zachęcił do odnowy moralnej w Wielkim Poście.
1959	Odnosząc się do hasła 2 roku Wielkiej Nowenny „Naród polski żyje w łasce”, biskup omówił zagadnienie łaski uczynkowej.
1960	Tytuł listu wielkopostnego brzmiał „O Kościele”. Inspiracją do jego napisania było spotkanie ordynariusza z papieżem Janem XXIII, stąd też zwrócił on uwagę wiernych, że prawdziwy Kościół jest zawsze związany z namiestnikiem Chrystusa na ziemi.
1961	Pasterz diecezji przemyskiej podkreślił, że życie prawdziwie chrześcijańskie związane jest z wiarą i przestrzeganiem zasad ewangelicznych. Zachęcił też wiernych, by nie lękali się złożenia ofiary za przekonania religijne i żyli zgodnie z własnym sumieniem, zachowując tym samym godność ucznia Chrystusa.
1962	Ordynariusz stwierdził, że we współczesnych czasach wielu ludzi nie zna Chrystusa, bo o nim nie słyszało. Zwrócił więc uwagę na potrzebę troski o poznanie Boga przez najmłodsze pokolenie. Pierwszorzędną funkcję na tej drodze odgrywają rodzice, którzy dzieciom dają podstawy wiedzy religijnej. Ogromną rolę w przekazaniu prawd wiary odgrywa Kościół, ale wobec licznych trudności stawianych przez władze rodzice muszą mu w tej misji pomóc. Mogą to uczynić poprzez: <ul style="list-style-type: none"> – posyłanie dzieci na katechezę, – domową pomoc dzieciom w nauce religii, – przykład własnej wiary.
1963	Biskup F. Barda w swoim liście podkreślił wartość misji kapłanów w Kościele, stąd też prosił o modlitwę w ich intencji. Zwrócił uwagę, że powołania rodzą się w rodzinie, która powinna odgrywać wielką rolę w ich wspieraniu. Na koniec ordynariusz wyraził ubolewanie, gdyż w diecezji przemyskiej zmniejszyła się liczba powołań i zaczęło brakować kapłanów.

1964	List wielkopostny w 1964 r. rządcą diecezji przemyskiej poświęcił chrześcijańskiej nadziei. Człowiek wierzący upatruje ją w perspektywie życia wiecznego, stąd też ma on obowiązek troski o własną moralność, ale też bierze pod uwagę łaskę Bożego miłosierdzia. Biskup F. Barda podkreślił na koniec, że chrześcijańska nadzieja pomaga człowiekowi w pokonywaniu trudności dnia codziennego.
Źródło: AAPrz, Okólniki diecezji przemyskiej 1948-1949, List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1949 r. z dnia 18 I 1949 r., b. sygn.; tamże, Rozporządzenia 1950-65, List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1954 r. z dnia 23 I 1954 r., b. sygn.; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1948 r.</i> , KDP 41(1948) z. 1, s. 6-11; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1950 r.</i> , KDP 42(1949) z. 10-12, s. 116-120; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1957 r.</i> , KDP 43(1957) z. 1-2, s. 8-14; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1958 r.</i> , KDP 44(1958) z. 1-2, s. 17-24; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1959 r.</i> , KDP 45(1959) z. 1-2, s. 8-15; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1960 r.</i> , KDP 46(1960) z. 1-2, s. 3-8; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1961 r.</i> , KDP 47(1961) z. 1-2, s. 6-11; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1962 r.</i> , KDP 48(1962) z. 2, s. 37-41; <i>List pasterski bpa F. Bardy na Wielki Post 1963 r.</i> , KDP 49(1963) z. 1, s. 7-10; <i>List pasterski bpa F. Bardy na wielki Post 1964 r.</i> , KDP 50(1964) z. 1, s. 15-18.	

Wspomniane w tabeli pisma miały wiernych wprowadzić w przeżywanie czasu pokuty, stąd też rządcy parafii odczytywali je w I niedzielę Wielkiego Postu. Niemal w każdym liście ordynariusz zachęcał diecezjan do skorzystania z nabożeństw wielkopostnych oraz przystąpienia do sakramentu spowiedzi. Poza tym zawierały one zachęty do poprawy życia i walki z wadami (np. pijaństwo), albo też zwracały uwagę na konkretny problem Kościoła w Polsce lub diecezji.

Oczywiście listy na początek Wielkiego Postu nie były jedynymi odezwaniami, jakie bp F. Barda kierował do diecezjan. Oprócz nich wiele było adresowanych do wiernych przed ważnymi wydarzeniami życia świeckiego czy kościelnego, a bardzo często były to wskazówki pasterza diecezji, którymi chciał on umocnić słuchaczy wobec trudności napotykanym w nowej rzeczywistości. Wybrane listy pasterskie bpa F. Bardy ukazuje tabela nr 6.

Tab. 6. Wybrane listy bpa F. Bardy skierowane do diecezjan w latach 1944-1964

Data wyd.	Okoliczności wydania	Treść
8 IX 1948	List bpa F. Bardy na Tydzień Miłosierdzia 1948.	W 1948 r. Tydzień Miłosierdzia został poświęcony rodzinie katolickiej, stąd też do tego tematu nawiązał bp F. Barda podkreślając: <ul style="list-style-type: none"> – godność rodziny chrześcijańskiej, – rolę ojca i matki, – odpowiedzialność rodziców za wychowanie dzieci.

9 VIII 1949	List bpa F. Bardy na początek roku szkolnego 1949/1950.	Ordynariusz przypomniał młodzieży, by oprócz rozwoju intelektualnego zadbała również o kształtowanie charakteru, a także pogłębienie wiary. Pasterz diecezji wskazał też rolę rodziców na tym polu.
20 XII 1949	Pouczenia pasterskie bpa F. Bardy o sakramencie małżeństwa na dzień Świętej Rodziny.	Ordynariusz podkreślił doniosłość sakramentu małżeństwa i wartość życia rodzinnego. W związku z tym przypomniał o potrzebie należytego przeżycia czasu narzeczeństwa i właściwego przygotowania do zawarcia ślubu. Następnie zwrócił też uwagę na obowiązki katolickich małżonków.
2 VIII 1950	List bpa F. Bardy przed rozpoczęciem roku szkolnego 1950/1951.	Pasterz diecezji zwrócił się do rodziców o wychowanie dzieci w wierze oraz w poszanowaniu cnót chrześcijańskich, podając wskazówki jak mają to czynić: troska o uczestnictwo w katechezie, własny przykład rodziców poprzez udział w praktykach religijnych.
12 X 1950	List bpa F. Bardy na uroczystość św. Stanisława Kostki.	Ordynariusz ukazał cnoty św. Stanisława Kostki i zachęcił młodzież do naśladowania go.
23 X 1954	List pasterski bpa F. Bardy na I niedzielę Adwentu 1954.	Rządca diecezji pisząc o kończącym się jubileuszu maryjnym wyraził radość z zaangażowania wiernych w jego przeżycie. Zachęcił też duszpasterzy oraz diecezjan do dalszego rozwijania osobistej i wspólnotowej pobożności maryjnej i naśladowania Matki Bożej.
20 III 1959	List pasterski bpa F. Bardy na początek III roku Wielkiej Nowenny.	Ordynariusz wskazał na cele, które miały być osiągnięte w wyniku pracy duszpasterskiej w 3 roku Wielkiej Nowenny. Były to: świadomość poszanowania życia ludzkiego i potrzeby czci Najświętszego Sakramentu.
3 X 1963	Słowo pasterskie bpa F. Bardy dotyczące likwidacji Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu.	Biskup poinformował wiernych diecezji o likwidacji Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu, stwierdzając zarazem, że władza dokonała tego bezprawnie. Podziękował też salezjanom za ich dotychczasową pracę na tym polu.

Źródło: AAPrz, Okólniki diecezji przemyskiej 1948-1949, List bpa F. Bardy do duchowieństwa i wiernych diecezji przemyskiej z dnia 8 IX 1948 r., b. sygn.; tamże, Pismo bpa F. Bardy do młodzieży szkolnej z dnia 9 VIII 1949 r., b. sygn.; tamże, Rozporządzenia 1950-65, Pouczenia pasterskie o sakramencie małżeństwa na dzień świętej Rodziny z dnia 20 XII 1949 r., b. sygn.; tamże, List bpa F. Bardy do duchowieństwa i wiernych diecezji przemyskiej z dnia 2 VIII 1950 r., b. sygn.; tamże, Pismo bpa F. Bardy na uroczystość św. Stanisława Kostki z dnia 12 X 1950 r., b. sygn.; tamże, List bpa F. Bardy do duchowieństwa i wiernych diecezji przemyskiej z dnia 22 X 1954 r., b. sygn.; *List pasterski bpa F. Bardy na początek III roku Wielkiej Nowenny z dnia 20 III 1959 r.*, KDP 45(1959) z. 3-5, s. 61-63; *Słowo Arcypasterskie bpa F. Bardy, ordynariusza przemyskiego, dotyczące likwidacji Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu z dnia 3 X 1963 r.*, w: *Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemyślu i jej likwidacja w roku 1963*, red. R. Witalec, I. Witowicz, Rzeszów – Przemyśl 2007, s. 158-159.

W tabeli 6 zostały ukazane wybrane listy pasterskie bpa F. Bardy, które skierował on do wiernych diecezji przemyskiej w dwudziestoleciu powojennym. Przede wszystkim były one pisane z racji różnorodnych wydarzeń w życiu kościelnym i społecznym, jak np. Tydzień Miłosierdzia czy początek roku szkolnego, ale także na początek III roku Wielkiej Nowenny. Jeden z bardziej dramatycznych listów skierował on do diecezjan w 1963 r., gdy władze zlikwidowały Salezjańską Szkołę Organistowską w Przemyślu, chcąc w ten sposób naświetlić wiernym całą sytuację.

Biskup F. Barda służył nie tylko diecezji przemyskiej, ale angażował się również w sprawy Kościoła w Polsce i na świecie. W 1953 r. został powołany do Komisji Głównej Episkopatu Polski¹³⁸. W 1954 r. obchodził złoty jubileusz kapłaństwa¹³⁹. W 1958 r. chciał się udać do Rzymu, stąd też zwrócił się do Prezydium WRN w Rzeszowie z prośbą o wydanie paszportu. Przy tej okazji dodawał, że w stolicy chrześcijaństwa nie był 21 lat¹⁴⁰. Chcąc upokorzyć nieposkromionego biskupa, władze komunistyczne odwlekały zgodę na wyjazd¹⁴¹, ale ostatecznie w październiku 1959 r. starania te zakończyły się sukcesem¹⁴². Poza tym ordynariusz wziął też udział w pierwszej sesji Soboru Watykańskiego II¹⁴³. W 1963 r. Stolica Apostolska obdarzyła go godnością „Biskupa Asystenta Tronu Jego Świątobliwości”¹⁴⁴. W tym samym roku przeżywał jubileusz 30 lat od objęcia w zarząd diecezji przemyskiej, stąd też kanonicy kapituły poprosili papieża o przesłanie błogosławieństwa dla niego¹⁴⁵.

Coraz bardziej pogarszał się jednak stan zdrowia ordynariusza. Na początku 1964r. zachorował na zapalenie żył w nodze, co mogło grozić pojawieniem się skrzepu¹⁴⁶. Kolejny kryzys nastąpił 28 V, gdy w trakcie procesji Bo-

---

¹³⁸ AAPrz, Bp Franciszek Barda (1933 - 1964), Pismo bpa F. Bardy do kardynała S. Wyszyńskiego z dnia 3 II 1953 r., b. sygn.

¹³⁹ Tamże, Okólnik bpa W. Tomaki z racji jubileuszu bpa F. Bardy z dnia 11 VI 1954 r., b. sygn.

¹⁴⁰ Tamże, Pismo bpa F. Bardy do Prezydium WRN w Rzeszowie z dnia 1 XII 1958 r., b. sygn.

¹⁴¹ Tamże, Pismo bpa F. Bardy do Prezydium WRN i Wojewódzkiej Komendy MO w Rzeszowie z dnia 10 VII 1959 r., b. sygn.

¹⁴² Tamże, List bpa F. Bardy do prymasa Wyszyńskiego z dnia 24 X 1959 r., b. sygn.

¹⁴³ W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda. Ordynariusz przemyski. Ojciec Soboru Watykańskiego II. 1880-1964*, Kraków 1969, [mps w BMWSDPrz], s. 29 – 31.

¹⁴⁴ AAPrz, Bp Franciszek Barda (1933 - 1964), Pismo kardynała Stefana Wyszyńskiego do bpa Franciszka Bardy z dnia 18 VIII 1963 r., b. sygn.

¹⁴⁵ Tamże, Pismo kapituły do Stolicy Apostolskiej z dnia 23 X 1963 r., b. sygn.

¹⁴⁶ *Wspomnienie z ostatnich chwil życia i z uroczystości pogrzebowych Śp. Biskupa Franciszka Bardy*, KDP 50(1964), z. 6, s. 135.

żego Ciała osłabił¹⁴⁷. Zdając sobie sprawę z powagi sytuacji, 14 IX 1964 r. bp F. Barda udzielił biskupom pomocniczym władz przysługujących ordynariuszowi, specjalne uprawnienia uzyskał też ks. Roman Głodowski – prowikariusz generalny (w przypadku braku biskupów). Upoważnienie dotyczyło też nadawania instytucji księżom proboszczom i translokacji duchowieństwa¹⁴⁸.

Dnia 14 X 1964 r. bp F. Barda po raz ostatni w domowej kaplicy odprawił mszę św., a później uczestniczył w mszach odprawianych przez kapełana ks. Zdzisława Majchra. Dnia 23 X przyjął namaszczenie chorych, a gdy 4 dni później lekarze orzekli stan zdrowia jako beznadziejny, wówczas kuria przesłała do dziekanów prośbę o odprawianie w parafiach publicznych modłów w intencji ordynariusza. Oprócz tego przesłano do Sekretariatu Stanu w Watykanie prośbę o papieskie błogosławieństwo dla chorego, które też wkrótce nadeszło¹⁴⁹. Na początku listopada 1964 r. TW „Laska” donosił funkcjonariuszom bezpieczeństwa, że u biskupa nastąpił wylew krwi do mózgu, a paraliżowi uległ żołądek i przewód pokarmowy. Był on już wówczas nieprzytomny i podtrzymywany przy życiu za pomocą kroplówek¹⁵⁰. Dnia 13 XI 1964 r. o godz. 8²⁴ ordynariusz zmarł. Jeszcze tego samego dnia jego ciało zostało złożone w dolnej sali domu biskupiego. W sobotę (14 XI) od godz. 8 do 20 i w niedzielę od 6 do 16 modlitewną straż przy trumnie trzymali klerycy i siostry zakonne. Również około 25 000 wiernych oddało hołd zmarłemu. W niedzielę (15 XI) rozpoczęła się eksporta do katedry, którą prowadził bp S. Jakiel. W poniedziałek (16 XI) odbyły się główne uroczystości żałobne. O godz. 10⁰⁰ mszę celebrował abp Bolesław Kominek z Wrocławia. Kazanie wygłosił bp Jerzy Ablewicz – ordynariusz tarnowski. Udział w pogrzebie wzięło też ok. 20 000 wiernych¹⁵¹. Wykonawcą swojego testamentu, spisane-go 15 XI 1959 r. ordynariusz uczynił bpa S. Jakiela. W dokumencie tym oprócz zwyczajnego rozdysponowania majątku poprosił o odprawienie 3 gregorianek o spokój jego duszy¹⁵². Po śmierci bpa F. Bardy wikariuszem kapitulnym i rządcą diecezji został biskup pomocniczy W. Tomaka¹⁵³.

¹⁴⁷ AIPN Rz, 053/196 t. 3, Sprawa obiektowa „Arka” na kurię biskupią, dziekanów i duchowieństwo diecezji przemyskiej, Doniesienia spisane z ustnych informacji podanych przez TW „Laska” z dnia 11 VI 1964 r., k. 248.

¹⁴⁸ AAPrz, Bp Franciszek Barda, Facultates dla J. E. księży biskupów sufraganów z dnia 14 IX 1964 r., b. sygn.

¹⁴⁹ *Wspomnienie z ostatnich chwil życia*, s. 135 – 136.

¹⁵⁰ AIPN Rz, 053/196 t. 3, Sprawa obiektowa „Arka” na kurię biskupią, dziekanów i duchowieństwo diecezji przemyskiej, Doniesienia spisane z ustnych informacji podanych przez TW „Laska” z dnia 11 XI 1964 r., k. 265.

¹⁵¹ *Wspomnienie z ostatnich chwil życia*, s. 137 – 139.

¹⁵² AAPrz, Bp Franciszek Barda, Odpis testamentu J. E. Najdostojniejszego księdza biskupa ordynariusza Franciszka Bardy z dnia 15 XI 1959 r., b. sygn.

¹⁵³ W. TOMAKA, *Odezwa wikariusza kapitulnego do duchowieństwa i wiernych*, KDP 50(1964), z. 6, s. 141 – 143.

Podsumowując rządy bpa F. Bardy w diecezji przemyskiej w latach 1944 – 64 należy przede wszystkim zauważyć, że przypadły one w bardzo trudnym okresie dyktatury komunistycznej. Przejęcie władzy w Polsce przez ludzi, którzy byli skłonni spełnić wszelkie żądania płynące z Moskwy sprawiło, że sytuacja Kościoła stawała się dramatyczna, a dotychczasowy porządek społeczny uległ zupełnemu załamaniu. Wobec tego ordynariusz przemyski początkowo wydawał się bezradny, gdyż jego wyniesiony z poprzednich epok styl myślenia i mentalność w żaden sposób nie przystawały do nowej rzeczywistości. Mimo to, bardzo szybko okazało się, że rządcą diecezji przemyskiej potrafił być wiernym sługą Kościoła i gorącym patriotą, który zdecydowanie bronił Ewangelii i podległych mu wiernych, choć z tego powodu musiał się liczyć z wrogością władz komunistycznych. Prawdziwe były więc słowa, które prymas S. Wyszyński wypowiedział w dniu jego pogrzebu w rzymskiej kaplicy Instytutu Polskiego: „Biskup przemyski, całą swoją postawą biskupią był wybitnym przedstawicielem tej nauki, która gwarantuje Kościołowi diecezjalnemu jedność, a Kościołowi Powszechnemu świadomość, że liczne członki Kościoła zbierają się w Głowie, w wieczystym Kapłanie, Jezusie Chrystusie”¹⁵⁴.

STRESZCZENIE

Po zakończeniu II wojny światowej Kościół w Polsce znalazł się w niezwykle trudnej sytuacji, co było związane z rozpoczęciem rządów przez dyktaturę komunistyczną. Podobnie było w diecezji przemyskiej, gdzie dochodziły również problemy związane ze zmianą granic administracyjnych, a także działalnością Ukraińskiej Powstańczej Armii. W powojennym dwudziestoleciu rządy w diecezji przemyskiej sprawował bp Franciszek Barda, który musiał się zmierzyć z komunistycznymi próbami dezintegracji i zastraszania duchowieństwa, podważania podstaw materialnych Kościoła i walki z działalnością duszpasterską. Mimo zewnętrznych represji administracji państwowej ordynariusz starał się jednak koordynować pracę kapłanów, troszcząc się w tych trudnych czasach m.in. o budowę i remont obiektów sakralnych oraz tworzenie nowych parafii. Wielkim jego dziełem było również przeprowadzenie Synodu w 1955 r. Można więc stwierdzić, że w gronie pasterzy diecezji przemyskiej był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli.

SŁOWA KLUCZE: bp Franciszek Barda, diecezja przemyska.

---

¹⁵⁴ *Przemówienie J. Em. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Polski w dniu pogrzebu bpa Franciszka Bardy*, KDP 50 (1964), z. 6., s. 123.